

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

SLOVANSKÁ MYTOLOGIE V DĚTSKÉ LITERATUŘE

Bakalářská práce

Autor: Michaela Tesnerová
Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání,
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Michaela Tesnerová

Studium: P15P1078

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Slovanská mytologie v dětské literatuře**

Název bakalářské práce AJ: Slavic mythology in children's literature

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá slovanskou mytologií v literatuře. První část práce představuje slovanskou mytologii, její bohy a duchy, dotýká se historie slovanských kmenů, slovanských svátků a obyčejů. Ve druhé části jsou porovnávány vybrané postavy, které mají v mytologii Slovanů silné postavení. Je sledováno, jak tyto postavy vystupují ve vybraných lidových a autorských pohádkách a jsou porovnávány určité motivy vyskytující se u těchto postav.

MÁCHAL, Jan. Bájėsloví slovanské. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-85619-19-9, 217 s.
KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. Bohové starých Slovanů. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, 293 s.
ŠINDLÁŘOVÁ, Irena. Mýty a báje starých Slovanů: božstva, svatyně, bájėsloví, tradice. 1. vyd. Olomouc: Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, 130 s.
VÁŇA, Zdeněk. Svět slovanských bohů a démonů. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, 280 s.
ERBEN, Karel Jaromír, HORÁK Jiří. Slovanské pohádky. Praha: Melantrich, 1948. 387 s.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Oponent: Mgr. Michal Čuřín

Datum zadání závěrečné práce: 16.12.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucí bakalářské práce) samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne

.....

Michaela Tesnerová

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne

.....

Michaela Tesnerová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala lidem, bez kterých by práce nevznikla.

V první řadě děkuji mé rodině za podporu, především pak Ditě a Miluši za dodávání potřebné víry a odvahy, za trpělivost, s níž poslouchaly mé nápady a postřehy.

Další poděkování směřuje Kristýně za neutichající motivaci a oporu, s níž mi připomínala smysl a cíl práce, za smysl pro humor v nejtěžších chvílích.

Mé poděkování patří též Andree za pocit sounáležitosti, se kterým jsme překonaly všechny překážky.

A konečně nejdůležitější a největší poděkování náleží paní docentce Boženě Plánské, mé vedoucí bakalářské práce, za laskavost a trpělivost, s níž mi radila a pomáhala. Děkuji za drahocenný čas, který mi vždy ochotně věnovala.

Anotace

TESNEROVÁ, Michaela. *Slovanská mytologie v dětské literatuře*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 61 s. Bakalářská práce.

Práce se zabývá slovanskou mytologií v dětské literatuře. První část práce představuje slovanskou mytologii, její bohy a duchy, dotýká se historie slovanských kmenů, slovanských svátků a obyčejů. Ve druhé části jsou porovnávány vybrané postavy, které mají v mytologii Slovanů silné postavení. Je sledováno, jak tyto postavy vystupují ve vybraných lidových a autorských pohádkách, a jsou porovnávány určité motivy vyskytující se u těchto postav.

Klíčová slova: Slované, slovanská mytologie, bohové Slovanů, duchové Slovanů, lidové pohádky, mytické pohádkové postavy

Annotation

TESNEROVÁ, Michaela. *Slavic mythology in children's literature*. Hradec Králové : Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 61 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis focuses on Slavic mythology in children's literature. The first part of this thesis describes Slavic mythology, its gods and ghosts. It shows history of Slavic tribes, Slavic festivals and customs. In the second part of this thesis various characters with strong roots in Slavic mythology are compared. It is observed how these characters perform in selected folk and authorial fairy tales and certain motives of their behavior are being compared.

Keywords: Slavs, Slavic mythology, Slavic gods, Slavic ghosts, folk tales, mythical fairy tale characters

OBSAH

Úvod.....	9
1 Slované jako národ	11
2 Náboženství Slovanů	12
2.1 Bohové.....	13
2.1.1 Perun	13
2.1.2 Svantovít	14
2.1.3 Radegast	14
2.1.4 Svarog, Svarožič	15
2.1.5 Triglav	15
2.2 Nižší božstva	17
2.2.1 Bohové vodní	17
2.2.2 Bohové lesní.....	17
2.2.3 Bohové ohně.....	18
2.2.4 Bohové jara a léta.....	18
2.2.5 Bohové smrti	19
2.3 Duchové a skřítkci.....	20
2.3.1 Duchové narození.....	20
2.3.2 Duchové blahobytu	20
2.3.3 Duchové domácnosti.....	21
2.3.4 Duchové času	21
3 Slovanské svátky a obyčeje	22
4 Pohádka jako žánr.....	24
4.1 Dělení pohádek.....	25
4.1.1 Pohádka lidová	25
4.1.2 Pohádka autorská	25
5 Mytické bytosti v pohádkách.....	26
5.1 Vodník	26
5.1.1 Mytologické kořeny	26
5.1.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách.....	28
5.1.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	29
5.2 Rusalky a Víly	32
5.2.1 Mytologické kořeny	32
5.2.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách.....	32
5.2.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	33

5.3	Čert	35
5.3.1	Mytologické kořeny	35
5.3.2	Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách	35
5.3.3	Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	35
5.4	Baba Jaga	42
5.4.1	Mytologické kořeny	42
5.4.2	Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách	43
5.4.3	Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	43
5.5	Jezinky	48
5.5.1	Mytologické kořeny	48
5.5.2	Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách	48
5.5.3	Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	48
5.6	Lesní Víly a Divoženy	52
5.6.1	Mytologické kořeny	52
5.6.2	Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách	53
5.6.3	Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	53
5.7	Sudičky	54
5.7.1	Mytologické kořeny	54
5.7.2	Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách	54
5.7.3	Znázornění postavy v pohádkách a její funkce	54
Závěr	57
Seznam použité literatury	59
Primární literatura	59
Sekundární literatura	60
Internetové zdroje	61

Úvod

Slovanská mytologie není tak známá jako třeba bájesloví řecké nebo římské, a přitom nám, Slovanům, je o tolik bližší. Dodnes najdeme slovanská božstva ve většině českých pohádek. Dodržujeme zvyky a tradice, které pocházejí už od pradávných slovanských kmenů. V našem slovníku se ustálila různá slovní spojení, která mají kořeny mnohdy až u samotných bohů. Nermalému množství pověr a bájí dodnes věříme a promítají se do našich běžných životů.

Přímý pozůstatek slovanské mytologie nalezneme především v literatuře. Ačkoli jisté pohádky jsme za život slyšeli určitě všichni, už si neuvědomujeme, že právě tyto lidové pohádky jsou plné slovanských mýtů a archetypů. Lidové pohádky a pověsti, které se přenášely z generace na generaci, nám slouží jako bezprostřední spojitost s tehdejšími mýty a přesvědčeními. V pohádkových postavách se uchovaly schopnosti a vlastnosti mytických duchů a démonů. Toto téma jsem si vybrala, abych čtenáři přiblížila bájesloví nám, Čechům, nejbližší. Chtěla bych dokázat, že slovanské příběhy a mýty jsou všude kolem nás.

Bakalářská práce se věnuje slovanskému bájesloví v dětské literatuře. V teoretické části jsou představeny slovanské národy a jejich dělení. Je zde nastíněna historická expanze a vývoj slovanského jazyka. Poté je zaměřena pozornost na samotnou mytologii. Práce představí významné bohy a duchy slovanského bájesloví a zmíní nejdůležitější oblasti, kterých se mytologie a její představitelé přímo týkají. Dále představí slovanské svátky, zvyky a tradice, ty vyhaslé i ty, které se dodržují dodnes. Poslední kapitola této části pak definuje pohádku jako žánr, přiblíží pohádku lidovou a autorskou.

Druhá část práce je praktická a zaměřuje se na konkrétní mytické postavy a pohádky. Podle autora byly vybrány postavy, které se v lidových pohádkách Slovanů vyskytují nejčastěji. Jsou jimi Vodník, Rusalky, Víly, Čert, Baba Jaga, Jezinky, Divoženky a Sudičky. Tyto postavy jsou analyzovány podle vybraných znaků. Je sledována jejich funkce, charakter, poslání a mytologické kořeny. Zároveň jsou tyto postavy promítány v kontextu vybraných lidových pohádek, které jsou v práci představeny podrobněji a jsou jimi podloženy jednotlivá tvrzení. Práce se neomezuje jen na národ český, ale dokládá pohádky většiny slovanských národů. Všimá si, zda jsou výše zmíněné postavy v jednotlivých kulturách vnímány stejně, zda mají podobný význam a funkci, ačkoli pohádky vznikaly v oblastech od sebe vzdálených stovky kilometrů. I když mají slovanské národy odlišnou kulturu, zvyky a tradice, spojuje je něco většího – etnická skupina, společné kořeny a společný původ. V poslední kapitole jsou pak

porovnány vybrané lidové pohádky s konkrétní autorskou pohádkou a je pozorováno, jak se funkce a vystupování postav měnily v průběhu času.

Cílem práce je přiblížit čtenáři slovanskou mytologii. Objasnit její hierarchii, zvyky a tradice. Na konkrétních příkladech doložit pozůstatky slovanského bájesloví. Jako zdroj příkladů byla zvolena literatura, konkrétně jeden žánr, a to pohádka. Práce se pokusí vysvětlit, jaký byl účel vzniku různých mýtů a pověr. Proč lidé věřili v duchy a démony a proč tito bohové měli takový vliv a byli součástí každodenního života.

1 Slované jako národ

Slované v dnešní době představují třetinu evropských národů. Rozkládají se na územích, která obsadili už v raném středověku. První zmínku o tomto označení „Slované“ evidujeme od 6. st. n. l. Slované patří spolu s Germány, Kelty, Řeky, Íránci, Indy, Thráky, Balty a Ilyry k Indoevropanům. Kdysi tito lidé hovořili pravděpodobně stejným jazykem a jejich pravlast se situuje do střední Asie nebo na jižní pomezí Asie s Evropou. Ze všech kmenů žijících na nejrůznějších místech se Slované objevují nejpozději a jejich jazyk patří k nejmladšímu z indoevropských. To že Slované tvořili jednotný celek především s Balty na severu, Germány na západě, Íránci na východě a Kelty, Tráky a Ilyry na jihu, nám dnes dokazují názvy řek, které nesou slovanská jména.¹

Praslovanština se údajně tvořila mezi 4. a 8. stol. n. l. První spisovný slovanský jazyk, staroslověnština, se pak vyvíjel v 9. stol. Později za vzniku slovanských států krystalizovaly i národní jazyky, které dnes dělíme na západoslovanské, východoslovanské a jihoslovanské.²

V současnosti řadíme mezi Slovany Čechy, Slováky, Poláky, Ukrajince, Bulhary, Slovince, Chorvaty, Rusy, Bělorusy, Srby, Lužické Srby, Makedonce a Černoorce.³

V 6.–8. st. n. l. docházelo k expanzi kmenů a pomalu se pokládaly základy současného etnického obrazu východní Evropy.⁴

První státy vznikaly v 9.–10. st. n. l. Mluvíme o Velkomoravské říši, Bulharské říši, Chorvatsku, Polsku, Čechách za Přemyslovců atd. Právě zde už se definitivně diferenciovaly kultury jednotlivých států, docházelo k politickým, mocenským i duchovním změnám a je to právě toto období, kdy se ustupuje od slovanského náboženství a přejímá se křesťanství.⁵

¹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 9–12.

² Tamtéž, s. 12–13.

³ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 12.

⁴ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 15.

⁵ Tamtéž, s. 15–17.

2 Náboženství Slovanů

V odborných knihách o slovanské mytologii se autoři v něčem rozcházejí. Některé prameny rozdělují slovanskou mytologii na bohy a duchy, jiné na prabohy a mladší bohy. Veskrze se ale neliší v jejich významu a shodují se v jejich účelu a poslání.

Základními zdroji informací o slovanském pohanství nám jsou kroniky, legendy, listiny, dopisy, kázání, traktáty apod.⁶

Slovanské náboženství je polyteistické. Slované věřili v celou hierarchii bohů od stvořitelů a strážců světa přes bohy léta a smrti až po duchy lesů a domácností. Uctívány jsou duše za života i po smrti. Každý z bohů měl jiný úkol, odlišné vlastnosti a schopnosti. I když stojí za zmínku, že u starých Slovanů byla prokázána víra v jednoho boha, věstce věstců a nejvyššího pána Všehomíra.⁷ Později se ovšem chápe jako zakladatel světa a vesmíru, ale není jediným bohem, kterého by Slované uctívali.⁸

Je nabíledni proč vznikaly veškeré mýty a legendy. Lidé neznali svět, jak ho známe dnes my. Neměli takové znalosti z fyziky, geografie, astronomie, biologie apod. Dotvářeli si svět vlastními příběhy. Vymýšleli si nejrůznější božstva, aby vysvětlili každodenní chod věcí. Vše dokresluje všudypřítomný strach, který mají všeobecně lidé z neznáma a neprobádaných věcí.

Dnes nám slouží dřívější názory a tradice jako ukazatel tehdejší kultury a hospodářské a sociální úrovně.⁹

⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 26.

⁷ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 9.

⁸ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 18–23.

⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 7.

2.1 Bohové

Slovanská mytologie skýtá několik významných bohů, kteří byli uctíváni napříč všemi slovanskými národy. Jsou jimi Perun, Svantovít, Triglav, Radegast a Svarožič.

2.1.1 Perun

Jedním z nejvýznamnějších, ba možná úplně nejdůležitějším bohem je Perun. Na staroslovanské Rusi byl uctíván jako nejvyšší božstvo. Už samotný název Perun je ryze slovanský, odvozený od slova „pere“ či „prat“, doposud se říká, že vítr „pere“ do stromů, slunce „pere“ do očí atd. Perun je spojován s hromy a blesky. K jeho uctívání byly často zapalovány ohně z dubového dřeva. S tím také souvisí, že jeho posvátný strom je dub. Jeho modly se často nacházely v přírodě právě pod duby a byly mu zasvěceny dubové háje.¹⁰

Už roku 980 n. l. se objevily zmínky o Perunových modlách, které stály v Novgorodě a Kyjevě. To ve dvacátém století potvrdily vykopávky, které se provedly poblíž Novgorodu na místě zvaném Peryň.¹¹

Dalším Perunovým symbolem je ležatý kříž. Opět se dodnes setkáme se spojením, že blesky „křížují“ oblohu. Často byl spojován s prvním jarním zahřměním. Byl vyobrazován s blesky kolem hlavy. V ruce třímal sekerku nebo hromový kamínek.¹² To dokazují i ruské mohyly, kde se často nalézaly amulety v podobě sekery.¹³

Jsou s ním spojeny mnohé zaklínací formule. U Čechů například: „U sta hromů.“ nebo „Aby to hrom vzal.“¹⁴ Z rostlin jsou Perunovi zasvěceny hrách a lískový ořech. Dočteme se i o dni, který patřil výhradně Perunovi a byl jím čtvrtek zvaný Perendan. Pozůstatky Peruna najdeme dnes i v četných geografických názvech. V Istrii a Bosně nalezneme hory a vrchy Perun, v Dalmácii leží hora Perun nebo Perin Planina v Bulharsku.¹⁵

¹⁰ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 12–22.

¹¹ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 51.

¹² ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 14–16.

¹³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 74.

¹⁴ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 23.

¹⁵ Tamtéž, s. 12–26.

2.1.2 Svantovít

Jméno tohoto boha je složena ze dvou částí. „svanto“, což znamená svatý a „vít“, což je vykládáno jako „vid“, tento kmen najdeme ve slově viděti. Dokonce by od Svantovíta mohlo být odvozeno původní označení Slovanů „Vindové“.¹⁶ Nejspíš i slovanský pozdrav „Vítám tě!“ má svůj původ právě zde.¹⁷

Podstata Svantovíta je tedy slunce, které jako strážce vesmíru vše vidí. A právě slunce je předním znakem tohoto boha. Lidé věřili, že slunci nezůstává nic skryto, proto bylo v mnoha pověstech žádáno o radu. Kvůli tomu byly i Svantovítu přikládány věštecké schopnosti. Známa je věštba s běloušem. Bílá barva byla též jedním ze symbolů Svantovíta, protože souvisí se sluncem a světlem obecně. Když se Slované chystali do bitvy, pomocí Svantovítova bělouše a třech párů kopí věštili, zda bude nebo nebude tažení úspěšné. S tím koreluje i to, že byl Svantovít považován za boha válečného. V jeho chrámech nalezneme kromě jiného meč, uzdu a sedlo.¹⁸

Často zmiňovaným pojmem je tu také kohout, který je spojen se Svantovítem opět díky slunci.¹⁹ Slovanské bájesloví pojilo kohouta s kultem slunce a ohně. Dodnes se v pohádkách užívá slovní spojení „červený kohout“ pro pojmenování ohně.

Svantovít byl též dárcem zemské úrody, což dokazují jeho podobizny, které třímají v rukou roh hojnosti, a také jeho svátek, který byl slaven právě po žních.²⁰

2.1.3 Radegast

Radegast byl nejvíce uctíván Ratary, kteří sídlili ve městě Retra-Ratara, kde se nacházela jedna z nejslavnějších věštíren. Často byl nazýván také Lvarasicem. Je zobrazován se lví hlavou a tělem lidským ve slovanském kroji. V pravé ruce drží býčí hlavu, která byla důležitým symbolem Radegastova kultu a na hlavě mu sedí pták podobný kachně. Kachna má ve slovanském bájesloví podstatné místo. Je spojována s mnoha příběhy o vzniku světa.

¹⁶ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 27–29.

¹⁷ Tamtéž, s. 36.

¹⁸ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 87–91.

¹⁹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 31.

²⁰ Tamtéž, s. 29–31.

A společně s husou a labutí jsou interpretovány jako obrazy nebeských těles plujících po obloze.²¹

Radegast se pojí s malým bůžkem, který nese název Rhaz, což znamená rádce a souvisí se spravedlností, což bylo Slovy vnímáno jako symbol nejvyšší dokonalosti. Sám Radegast byl nazýván věštcem, což patřilo k nejvyššímu vyznamenání. Dodnes máme vzpomínku na Radegasta například ve slovech roditi, raditi, rád, radost aj. Známým místem na našem území je Radhošť na Moravě, kde bylo uctívání Radegasta velmi rozšířeno.²²

2.1.4 Svarog, Svarožič

Svarog je Slovy též bohatě uctíván. Je bohem ohně a slunce, o čemž svědčí i název odvozený od „sva“, což znamená světlý/ svatý a „rog“, což může být dnešní slovo rodičí.²³

Byl často vyobrazován s kovářskou zástěrou, kladivem nebo kleštěmi. Slované věřili, že právě on je vládcem oblohy, který naučil lidi, jak zacházet s ohněm a kout železo. Bylo mu zasvěceno úterý. Svátek s ním spojený je především 24. prosinec, kdy byly oběti vhažovány do ohně. S tímto bohem je spojován i obřad, kdy se chodí po žhavém uhlí, což najdeme v mnohých kulturách doposud. Jeho synem je Svarožič, přesněji Dažbog Svarožič. Se Svarogem je spojována bohyně Lada, jakožto jeho manželka.²⁴

2.1.5 Triglav

Podle Kuzmišina je Triglav spojením bohů Peruna, Svaroga a Vesele. Tito bohové představují přívětivou větev a dohromady jsou nazývány Bělbogem. Jejich opakem je Černobog, který spojuje tři zlé bratry – Kaščeje, Dije a Nije. Mezi Bělbogem a Černobogem byli mnohé bitvy, ale zpravidla Bělbog vítězí. Jsou to právě tyto bitvy, které udržují v životě rovnováhu a zajišťují budoucí život. Triglav–Bělbog byl ikonou dobra a světla.²⁵

Jeho symbolem je číslo tři a černý kůň se zlatým postrojem, který se mj. také používal k věštění. Když chtěli Slované táhnout do boje, vyvedli černého osedlaného koně a vedli jej přes devět kopí třikrát tam a zpět, a jestliže kůň o žádné nezavadil, bylo to dobré znamení.²⁶

²¹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 37–42.

²² Tamtéž, s. 42–46.

²³ Tamtéž, s. 64.

²⁴ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 39–45.

²⁵ Tamtéž, s. 34–37.

²⁶ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 68.

Důležitým stromem je opět dub symbolizující tři světy, kterým Triglav vládne – nebe, zemi a podsvětí. Rovněž Triglav disponuje třemi živly – vzduchem, zemí a ohněm. Jeho sochy se odlévaly do zlata, což nám dokazují i mnohé nálezy ve Štětíně.²⁷

Zde je vhodné zmínit symbol trojúhelníku, který má v rituálech magické schopnosti a s Triglavem úzce souvisí.²⁸

²⁷ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 36–37.

²⁸ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 69.

2.2 Nižší božstva

Hierarchie slovanské mytologie je velmi obsáhlá, vedlejších bohů a bůžků je nespočet, každý národ je zná pod odlišnými jmény. Podobné jsou ovšem oblasti, do kterých jsou bůžkové zasazeni. Tato kapitola zmíní nejvýznamnější zóny.

2.2.1 Bohové vodní

Slované přikládali velkou váhu přírodním živlům, doslova jim vdechovali život. Skvělým příkladem je mytická bytost Vodník neboli Mokoš. Lidé věřili, že voda je obývána Vodníky, kteří jsou pány hlubin podvodního světa. Jejich symbolem byla černá barva, proto mu lidé obětovali černé kachny, prasata nebo koně a házeli do vody černý chléb. Vodník byl nebezpečný hlavně pro mladé dívky, které unášel a bral si je za ženy. V několika slovanských kulturách je jeho příbuzným Mokoš, který je také spojován s vodními Vílami.²⁹

O Vílách a Rusalkách, překrásných bytostech, ochránkyních lidí a strážkyních rovnováhy počasí jsou zmínky v již nejstarších pramenech. Jsou to věčně mladé ženy, zpravidla vyobrazovány s dlouhými zlatými vlasy, které jsou symbolem jejich moudrosti. Mohou mít podobu labutě, koně, ale i hada. Samotné Víly o svém původu praví: „Hora mne zrodila, listím povila, rosou kojila a vítr kolébal.“³⁰ Slované věřili, že se Víly rodí při duze nebo v kapkách rosy. V obojím je přítomnost vody, která je jejich hlavním živlem. Byla jim zasvěcena místa do tvaru kruhu, což je symbolem slunce, dočteme se i o půlkole, které znázorňuje měsíc. Zde Víly tancovaly a rostla tu zelenější tráva. Dokázaly člověku i ublížit, pokud si je lidé znepráčetili, většinou ale sloužily lidem s dobrými úmysly. Byly zatíženy na mladé chlapce, ovšem vybíraly si například i novorozence, kterým pak poskytovaly ochranu jako strážní andělé. Víly žily i v oblacích, kde si stavěly zámky. Dodnes se užívá označení „hrady“ pro kupovitá mračna, jelikož si dříve lidé mysleli, že v tu chvíli si Víly hrady staví.³¹

2.2.2 Bohové lesní

Hlavním bohem, který střežil tento tajemný ekosystém byl pro Slované Lešij. Zjevoval se v podobě starce nebo zvířete. Stejně jako Vodník se vyskytoval o samotě a nebyl společenský. Lešij nejenže trestá člověka, pokud v lese krade nebo se chová hlučně, ale také rád svádí lidi

²⁹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 76–78.

³⁰ Tamtéž, s. 82.

³¹ Tamtéž, s. 82–88.

z cesty. Je spojován s hukotem stromů při větru. Lovci Lešimu nechávali za oběť první ulovené zvíře.³²

Variantou Lešiho je démonická bytost zvaná Div. S ním je spojován Divý muž nebo Divá žena. Tito bohové představují zlé lesní síly. Svádí lidi z cesty nebo je dokonce usmrcují, unášejí malé děti, povykují a nahánějí strach.³³

Opakem Divých mužů a žen byly lesní Víly a ženky, které jsou krásné a plaché. Lidem vysloveně neubližují, ale trestají toho, kdo dělá nepořádek a rámus na jejich území.³⁴

2.2.3 Bohové ohně

Voda a oheň představují pilíře slovanského náboženství. Tyto přírodní živly mají velmi silný význam. Značí úrodu, blahobyt a spokojenost a mají očišťující schopnosti. Vodní bohy jsme si zmiňovali výše. I oheň Slované uctívali jako boha. Jeho zosobněním je drak, ale i had.³⁵

Oheň jako takový byl sám uctíván, například hospodyně vždy ohniště vymetala čistým pometlem. Oheň byl vnímán jako forma očisty a měl významnou roli v magii, při obětování, rituálních slavnostech nebo vyvolávání extáze, z jeho dýmu se též věštilo. Bohové, kteří jsou s ohněm spojeni se nazývali Zmok, Rarach nebo Plivník, též Skřet nebo Ohnivý muž. Snášeli se do domů komínem, měli negativní charakter a šlo se jich jen těžko zbavit.³⁶

2.2.4 Bohové jara a léta

Roční období si Slované poctivě hlídali. S každou změnou se pojí podstatné svátky a obřady, existovala jarní a letní božstva.

Období jara je pro Slované nejkrásnějším obdobím roku. Božstva s ním spojená jsou především Jurja, a ženského rodu Vesna, která se váže hlavně s Velikonoci, jarními svátky. Lidé prováděli s příchodem jara mnohé rituály a souboje, což mělo značit právě boj mezi zimou

³² MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 88–91.

³³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 123–125.

³⁴ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 91–95.

³⁵ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 108–109.

³⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 119–122.

a jarem. S koncem zimy vycházely dívky do ulic spoře oděny, s věnci na hlavách, zpívaly, tančily a oslavovaly příchod jara.³⁷

Úzce s tím souvisí i bohyně léta Živa, poněvadž byla oslavována také na jaře. Je spojena s úrodou, proto je vyobrazována s klasy a kvítím, které drží v rukou. Na její svátek v období májových dnů jí byly přinášeny oběti.³⁸

2.2.5 Bohové smrti

Předchozí kapitolu doplňuje bohyně smrti Morana, poněvadž nesouvisí jen se smrtí, ale i s odchodem zimy. A je to právě příchod jara, kdy se konaly obřady spojené s Moranou. Například na vesnicích byla vynášena smrtka Morana v podobě roztrhané bílé hadrové panenky. V Čechách na Moravě byl zdoben stromeček vyfouklými vajíčky, věnci a stuhami. Tyto rituály byly známé jako „vynášení smrti“.³⁹

Na Slovensku měli obdobu Morany jménem Dedko, kterého na jaře vyháněli slovy:

„Dedko, naš Dedko,
požrau si nám všetko
nič si nám nenechau
tak si sa dobre mau.“⁴⁰

³⁷ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 89–92.

³⁸ Tamtéž, s. 93.

³⁹ Tamtéž, s. 99–100.

⁴⁰ Tamtéž, s. 100.

2.3 Duchové a skřítki

Slované věřili ve všudypřítomnost nejen bohů a bůžků, ale i všemožných duchů a skřítků, kteří střežili a doprovázeli každý jejich krok. Většina dní, rituálů a skutků byla spojována s konkrétními bohy a duchy.

2.3.1 Duchové narození

Sudice, česky Sudičky jsou u nás velice známé a dodnes přetrvávají v pohádkách pro děti. Slované žili s vědomím, že při narození dítěte předvídají jeho osud. Měly podobu sličných panen, ale často jsou vyobrazovány i jako staré báby. Abyste si získali jejich náklonnost, bylo třeba jim na čistém ubrusu nechávat chléb, sůl a máslo. Sudičky mají spojitost s poletujícími chomáčky babího léta, poněvadž byly považovány za jejich předivo.⁴¹

Významnými duchy narození jsou též Rod a Rožanice, tento kult dosvědčuje, že záleželo především na rodu dítěte, na jeho rodičích a předcích. Rodíme se tedy s jistými předpoklady, kterým nelze ujít. Slované byli přesvědčeni, že je to právě náš předurčený osud, který nelze měnit.⁴²

Ruská Dolja nebo srbská Sreća jsou naopak dítěti přiděleny a jeho osud chrání.⁴³

2.3.2 Duchové blahobytu

Slovanské národy uctívaly duchy hodování, kteří se oslavovali po žních. Byly jim přinášeny oběti a na jejich počest se hojně hodovalo. Slovo „hod“ či „hodovati“ vychází patrně z významu božstva Godu – boha hodování. Uvádí se zde bůžkové Lel nebo Polel, kteří jsou spojováni s požitkem a rozkoší.⁴⁴

Je třeba zmínit i duchy dobytka, které Slované ctili za účelem plodivé síly. V bájesloví se často vyskytuje božstvo Tur jako symbol hrdinnosti, statečnosti a slávy. Dodnes zůstává v mnoha místopisných názvech jako Tuřany, Tursko, Turovec aj. Veles (Volos) byl bohem stád a skotu. Byl především strážcem rozmnožování a plodivé síly dobytka. Je u něho zmiňována i posmrtná stránka. Z litevštiny „velys“ znamená nebožtík, odsud se dodnes užívá fráze „dát někomu vale“, čímž se rozumí nezvratné sbohem. Rovněž uctívaným božstvem dobytka bylo

⁴¹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 106–107.

⁴² MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 54–59.

⁴³ Tamtéž, s. 59–62.

⁴⁴ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 102–103.

Stado. Lidé se scházeli, zpívali a tančili v hloučcích (stádech). Zdroje zmiňují například ještě boha jménem Henil, který ochraňoval stáda a dobytek.⁴⁵

2.3.3 Duchové domácnosti

Většina slovanských kmenů věřila, že každá domácnost má svoje duchy a skřítky. Slované ctili Děda (Dida). Ochraňoval dům a statek a sloužil hospodáři, pokud o něj bylo dobře postaráno. Za tímto účelem mu byly přinášeny oběti ve formě jídla. Dědy si dokonce bereme s sebou, když se stěhujeme. Rusové se domnívali, že blahobyt se dostaví, až když v domě zemře hlava rodiny.⁴⁶

2.3.4 Duchové času

Duchové střežící posvátnost jistého časového mezníku byli u Slovanů dobře známi. Velmi rozšířeným duchem byla Polednice, která byla spojena s polednem, tedy s dobou, kdy je slunce na vrcholu a má největší sílu. Mužskou variantou je pak Poledníček. Opakem jsou Půlnočnice a Klekánice, kterým patřila půlnoc. Tito duchové nepřinášeli lidem nic dobrého a bylo záhodno se jim vyhýbat, škodili na polích, unášeli děti nebo obtěžovali hospodáře při práci.⁴⁷

Se soumrakem přichází Večernice, krásná víla, která stoupá na oblohu jako první hvězda. S delšími časovými úseky souvisí Dvanáct měsíčků, kteří se střídají na trůnu přesně po měsíci, a díky tomu se mění roční období.⁴⁸

⁴⁵ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 94–98.

⁴⁶ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 35–44.

⁴⁷ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 125–126.

⁴⁸ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 249–252.

3 Slovanské svátky a obyčeje

Pro Slovany je nesmírně důležité slunce a světlo. Už samotná podstata strážců světla prostupuje několika bohy jako jsou například Perun, Radegast, Svantovít, Lada aj. Většina slovanských svátků se sluncem přímo souvisí. Slované měli spojené svátky s jarní a podzimní rovnodenností a se slunovraty v létě a v zimě. Celý rok je tedy takový boj světla s tmou a Slované to chápali jako boj života se smrtí.⁴⁹

Asi nejznámějšími svátky jsou Vánoce. Už samotný význam slova „vá-noce“ znamená světlé posvátné noci. Věřilo se, že tou dobou se rodí nové slunce. Při štědrovečerní hostině byly rodiny spolu, večere byly o několika chodech, které zahrnovaly posvátná jídla typická pro Vánoce, v Čechách například vánočku. Lidé se modlili, zpívali, připíjeli si a konaly se mnohé rituály. Dodnes v naší kultuře některé přebývají, například krájení jablka, házení střevíčku nebo pouštění svíček v ořechových skořápkách v misce s vodou. Spatření zlatého prasátka při držení půstu pochází také odsud. Dříve bylo běžné mít na sváteční tabuli do zlatova opečené sele, proto bylo přirozené říkat dětem, aby nejedly, že večer bude zlaté prasátko. Což může souviset opět se sluncem, které se mohlo na opečené kůži prasete zalesknout. I v současnosti se říká odleskům na zdi „házeti prasátka“. Pro Slovany byla tato výjimečná noc doslova kouzelná. Lidé byli přesvědčeni, že se otevírá nebe, zvířata mluví, bohové věští apod. Bohům se opět kladly různé oběti. V Čechách se házela hrst mouky do vzduchu nebo se dávala sůl za okno.⁵⁰

S Vánoci souvisí starobylý zvyk nazývaný Koleda, kdy se Slované na počátku nového roku přestrojovali za zvířata a oslavovali příchod nového období.⁵¹

Dalším významným svátkem jsou Velikonoce - „veliké noci“, které byly zasvěcené jarní rovnodennosti. Slované vyháněli zimu a vítali jaro. Vyháněli Dědka, Bábu, Moranu a vzývali bohyni Vesnu. Lidé se polévali vodou, aby byli krásní a mladí. Barvila se vajíčka na červeno. Ta barva se lidem natolik líbila, že ji nazývali „kráskou“, odtud se velikonočním vajíčkům říká kraslice. K dalším symbolům Velikonoc patří beránek, který se obětoval nebo pomlázka,

⁴⁹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 112–113.

⁵⁰ Tamtéž, s. 113–118.

⁵¹ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 156–163.

kteřou se lidé šlehali, což mělo význam jarního blesku a svěcené pečivo, pro Čechy jím byl mazanec.⁵²

K letním oslavám patří Letnice, Zelené svátky, Rusadla, stavění Májů, Turice nebo Kresi. Jedná se o uctívání letního slunovratu a božstev světla. Lidé chodili spoře oděni, tancovali a zpívali, nosívali zelené ratolesti, šlehali se mládím a polévali se vodou. Podzimní rovnodennost se oslavovala po žních formou posvícení, kdy se hodovalo a pilo.⁵³

K dalším slovanským svátkům patří například Postřižiny, které byly slaveny v sedmém roce života dítěte, chlapcům byly ostříhány vlasy jako dar bohům.⁵⁴

V neposlední řadě byly ctěny svatby, se kterými bylo opět spojeno několik zvyklostí a většina z nich se uchovala dodnes jako například unášení nevěsty. Se sňatky souvisí svátek zvaný Kupalo, kdy se v rodinném kruhu vítali noví členové rodiny.⁵⁵

A konečně je to i smrt, se kterou se váže mnoho obyčejů. Nebožtíci byli pohřbíváni se psy, jakožto svými nejměnějšími druhy. Pozůstalí ronili slzy do slznic, malých nádobek, které byly vkládány spolu s popelem do země. Náhrobek byl veliký podle společenského postavení zesnulého.⁵⁶

⁵² ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 118–120.

⁵³ Tamtéž, s. 121–124.

⁵⁴ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 220–221.

⁵⁵ MÁČHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 167–168.

⁵⁶ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 124–130.

4 Pohádka jako žánr

Pohádka je jedním z mnoha literárních žánrů, vyznačuje se charakteristickými rysy a je předním žánrem literatury pro děti a mládež. Pohádkami jsou označovány texty, které byly vytvořeny na základě starodávných vyprávění ve stínu nadčasových životních pravd. Panuje v nich věčná touha po naplnění dobra a potrestání zla, neopomenutelnou složkou je i víra v kouzelnou moc slova.⁵⁷

Mezi typické znaky patří neurčitost prostředí a bezčasová věčnost. Tím se odlišuje od svého blízkého žánru – pověsti. Pověst též řadíme k folklorní epice, ale na rozdíl od pohádky zde mají čas a místo důležitou roli a jsou dobře vymezeny. Dalšími typickými rysy pohádky jsou stereotypní formule, se kterými se nejčastěji setkáme na začátku nebo na konci, magická čísla a výrazné dějové vyprávění. Charakteristickými pohádkovými motivy jsou kouzelný předmět, zaklínadlo, věštba nebo neřešitelný úkol, díky němuž je hlavní hrdina vystaven iniciaci.⁵⁸

Pohádkové postavy jsou zpravidla nadpřirozené. Vedlejší postavy jako sudičky, vodníci, čerti, jezinky nebo ježibaby se vyskytují ve většině slovanských lidových pohádek a mají mytologické kořeny.

Protagonisty mohou být i zvířata. Zvířecí pohádky mnohdy přecházejí v bajky, typická je pro ně alegoričnost a moralita.⁵⁹

Srovnávací folkloristika, která se zabývá vznikem a původem pohádek, přisuzuje největší význam mytologické teorii. Průkopníky byli němečtí spisovatelé bratři Grimmové, kteří psali pohádky na motivy starých indoevropských mýtů. Významnými slovanskými sběrateli a spisovateli pohádek v duchu mytologické teorie jsou například Karel Jaromír Erben, Alexandr Nikolajevič Afanasjev, Vuk Stefanović Karadžić.⁶⁰

V 19. století se pohádka dostává mezi nejvýznamnější žánry pro děti a mladistvé.⁶¹

⁵⁷ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X, s. 107–108.

⁵⁸ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 472–473.

⁵⁹ Tamtéž, s. 473.

⁶⁰ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X, s. 108.

⁶¹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 477.

4.1 Dělení pohádek

Pohádky dělíme na lidové neboli folklorní a autorské neboli umělé. Autorské pohádky můžeme dále klasifikovat na moderní, filmové, nonsensové, parodické, symbolické atd.⁶²

4.1.1 Pohádka lidová

Lidová neboli folklorní pohádka je epický prozaický žánr ústní lidové slovesnosti, jehož jádro tvoří umělecká fantastika. Ve většině případů se jedná o pohádky kouzelné, které mají zázračný obsah, nadpřirozený prostor mnohdy plný jiných dimenzí, kde se děj odehrává mimo náš čas. Postavy jsou statické, vykresleny černobíle, jejich předem dané postoje a role vychází z prastarých archetypů.⁶³

„Lidová pohádka je součástí literární historie národního i světového písemnictví a je předmětem folkloristického bádání.“⁶⁴

4.1.2 Pohádka autorská

Autorská pohádka je geneticky mladší a je subjektivnější. Jedná se o projev tvůrčí osobnosti. Od pohádky lidové je zde více vykreslen časoprostor. Nalezneme tu aktualizační prvky, které vědomě překračují lidové tradice, jsou jimi sociální a etické problémy, civilizační změny apod. Zaměřuje se na dětského příjemce, což u pohádky lidové pravidlem není.⁶⁵

V českých zemích položila základy tohoto žánru Eliška Krásnohorská, dalšími významnými spisovateli autorských pohádek jsou Karel Čapek, Josef Lada, Božena Němcová, Jan Werich, Jan Drda, František Hrubín a další.⁶⁶

⁶² MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 473–474.

⁶³ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X, s. 108.

⁶⁴ Tamtéž, s. 108.

⁶⁵ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X, s. 473–474.

⁶⁶ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X, s. 136–142.

5 Mytické bytosti v pohádkách

Kapitola se bude věnovat následujícím postavám – Vodníkovi, Rusalkám a Vílám, Čertu, Babě Jaze, Jezinkám, lesním Vílám a Sudičkám. Jedná se o postavy, které mají přímé pouto s mytologií a slovanskými archetypy. Podle autora byly vybrány nejčastěji se vyskytující postavy v lidových pohádkách Slovanů.

5.1 Vodník

Vodník neboli Hastrman (přejato z němčiny), též vodní mužíček je mytologická postava, která má silné kořeny u západních a východních Slovanů, naproti tomu kult Vodníka z jižních Slovanů znají jen Slovinci, kteří ho jmenují Vodeni, Povodnji nebo Muk. U Rusů se můžeme setkat s označením Vodjanik, Poláci znají bytosti vodní jako Topielce, Slováci jmenují ho jako Podvodnji, Vodeni mož nebo Muk, dříve v Lužicích Wódney muž.⁶⁷

Chorvatský, srbský a bulharský folklór výraznou postavu Vodníka postrádá.⁶⁸

5.1.1 Mytologické kořeny

Vodník je mužským elementem vodního světa. Staří Slované věřili v sílu a magii vody, uctívání vodních prostor a jejich duchů lze doložit od nejstarších dob až k novověku. Ačkoli si Vodníka představovaly slovanské národy různě, jeho funkce zůstává podobná.⁶⁹

Nejmarkantnějším rysem této postavy je přímá spojitost s vodou. Vodník obývá nejrůznější vodní prostory, kde má své vodní paláce postavené nejčastěji ze skla, diamantu nebo křišťálu.⁷⁰

Většina lidských strachů a úzkostí pochází z nevědomosti, neprobádaných stavů, čímž bezesporu voda a hlubina, kterou skýtá, je. Může to být jeden z důvodů, proč lidé vdechli vodě život, proč umístili božstvo a duchy i sem. V dřívějších dobách byl člověk s řekami a rybníky ve styku skoro každý den. Lidé k vodním hladinám chodili pro vodu, prát prádlo nebo se umývat. Vodní démoni a duchové měli tedy velkou váhu a byli pravidelně uctíváni. Lidé žili v neustálém strachu z možného utonutí svých blízkých, jarních záplav, protrhnutí hrází, zaplavení jejich domovů. Věřili, že pokud budou s Vodníkem vycházet v dobrém, nepřivolají na sebe jeho hněv a nic z toho se nestane. Potřebovali mít pomyslnou jistotu,

⁶⁷ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 106–114.

⁶⁸ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 116.

⁶⁹ Tamtéž, s. 110.

⁷⁰ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 76.

že se vody bát nemusí, a to si zajistí v podobě darů a obětí, které Vodníkům nosí. V pohádkách se děti straší Vodníky proto, aby nechodily samy k vodě nebo neplavaly do hloubky, což bude mít přenesený význam ze skutečnosti, kdy se rodiče báli o své ratolesti a snažili se vyvolat u dětí strach z možného nebezpečí, které voda bezpochyby představovala.

Situace funguje i obráceně, kdy si lidé potřebovali vysvětlit jevy, které se v přírodě skutečně děly. Nejčastěji se setkáme s příkladem mlynářů. Pokud se jim zastavilo mlýnské kolo, poničilo stavení nebo bylo pošlapáno pole vedle mlýna, zaručeně za to mohl Vodník. To platí i pro řeky, které se vylily z koryta, zaplavily vesnice a protrhly hráze. Některé prameny uvádí, že v takovém případě se Vodník probouzí po zimě k životu.⁷¹ Jinde se dočteme, že se Vodník žení, opíjí se a oslavuje.⁷²

Je tu zřejmá asociace mezi touto postavou a lidským štěstím a bohatstvím. Lidé se domnívali, že pokud se jim v řemesle nedaří, může za to Vodník, a naopak pokud je žádné záplavy a jiné problémy nesužovaly a jim se dařilo, děkovali vodním duchům, nosili jim například chléb nebo máslo, jenž házeli do vody.⁷³

Ona i sama voda má u Slovanů velký význam. Stejně jako oheň je i tento živel pro Sloany očistný a léčivý.⁷⁴

Nejčastěji je Vodník spojován se zelenou nebo černou barvou. U starých Slovanů mu právě proto byly obětovávány černé kusy dobytka. Často se setkáme se zeleným frakem, kloboukem a všudypřítomnými pentlemi. Na pestrobarevné pentle dokonce vábí děti do vody, kde je pak topí a jejich duše sbírá. U Vodníka může být přítomen zelený proutek, kterým dokáže manipulovat s vodou. Neobvyklé nejsou ani boty z lýka, které si místy sám šije.⁷⁵

Pozoruhodné je, že je to právě lýko, kterým lze Vodníka spoutat a chytit. Před samotnými Vodníky nebo jejich hněvem můžou člověka ochránit různé byliny jako černobýl, turan, tolita, kapradí aj.⁷⁶

⁷¹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 76.

⁷² MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 108.

⁷³ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 77.

⁷⁴ Tamtéž, s. 108–110.

⁷⁵ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 106–114.

⁷⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 116.

Podstatný motiv je hromadění dušiček pod pokličkami, které Vodníci ukrývají hluboko pod hladinou ve svých obydlích. Sbírají duše lidí, kteří se utopili anebo byli utopeni samotným Vodníkem. Některé národy věří, že pokud duše unikne zpod pokličky, vypluje na hladinu v podobě bubliny nebo bílé holubice.⁷⁷

Vodníci nejčastěji loví malé děti a mladé dívky. Duše malých dětí, především chlapců, kteří jeho vůlí utonou, vkládá pod pokličky ve svých sbírkách. Mladé ženy, a to zejména panny, se snaží získat pro sebe jakožto manželky. Utopené dívky si bere do svých paláců, kde mu jsou často nuceny sloužit. Nechová se k nim zle, ovšem nechce je pustit zpět, mnohdy už nemohou ani nad hladinu.⁷⁸

Vodníková síla a moc velmi nápadně slábne, jakmile se ocitne na souši. Rád chodí na místní veselice, kde svádí mladé dívky a tancuje s nimi. Objevuje se i na tržištích. Vodníka lze mezi normálními lidmi snadno poznat, buď zůstává ve své podobě, anebo mu například kape voda z kabátu. Na jarmarcích se lidé dokonce předháněli a chtěli, aby si koupil zboží právě z jejich stánku, protože to podle mnohých pověstí přinášelo úrodu na celý rok.⁷⁹

Některé prameny uvádí, že Vodníka pověřil bůh Vodan, aby dohlížel na vodní nádrže, řeky, jezera a rybníky.⁸⁰

5.1.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Vodník je jistým způsobem podobný Čertovi a Babě Jaze. Jsou to výrazné mytické postavy, které ovládají přírodní živly, tedy konkrétně vodu, oheň a vzduch. Všechny figury dokáží být zákeřné a mstivé a jsou vnímány především záporně. Snaží se ukořistit člověka pro své potřeby. Vodníka na rozdíl od Čerta a Baby Jagy mezi lidmi vždy poznáme. Čert na sebe bere dokonalou podobu člověka, lidé nemají ponětí, že mají tu čest se samotným Čertem, iniciace hlavního hrdiny je pak o něco výraznější.

I když Srbové kult Vodníka neznají, vyskytuje se v jejich pohádkách postava, která má nápadně podobné vlastnosti, jen je jinak pojmenována. Například v pohádce Čert a jeho učeň⁸¹

⁷⁷ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 111.

⁷⁸ Tamtéž, s. 106–114.

⁷⁹ Tamtéž, s. 106–114.

⁸⁰ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 269.

⁸¹ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Pohádky*. Přeložil Dušan Karpatský. Ilustroval Miloslav Troup. 2. vyd. Praha : Odeon, 1989, s. 40–44.

zde Čert připomíná Vodníka. Vyskytuje se v řece, nosí zelené šaty a snaží se hlavního hrdinu dostat do vody, kde žije ve svém paláci.

Vodníci mají též kontinuitu s Rusalkami a Vílymi, jelikož tyto postavy jsou zase ženskými elementy vodního světa. Všeobecně ale mají Rusalky a Víly mírnější povahu a méně zákeřný charakter. A na rozdíl od Rusalek a Víl, které se objevují po skupině, Vodník vždy vystupuje sám.

5.1.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Vodník je postava plná protikladů, u které nelze jednoznačně předvídat chování. V současné době má pověst spíše zlého a mstivého jedince, který je rád škodolibý. Nebylo tomu tak vždy, dříve měl Vodník funkci především ochránářskou. Střežil rovnováhu a tamější ekosystém. Hlídal, aby se nepřemnožili dravci, aby nebyly vyloveny všechny ryby apod. Trestal především lidi, kteří tento klid nějakým způsobem narušovali. Démonizace této postavy se rozšířila až posléze.

5.1.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

Blíže si představíme konkrétní pohádky, na kterých demonstrujeme jednotlivé příklady. Ve slovinské pohádce Vodník⁸² ze sbírky Slovanských pohádek žije Vodník v řece ve skleněném paláci. Unese malou dívku, a když povyroste, vezme si ji za manželku. Dívce se velmi stýská po domově a prosí Vodníka, aby ji pustil domů. Jejímu přání nikdy vyhověno není. Nakonec sama Vodníka přelstí a domů se dostane, výjimečně zůstane nepotrestána. Stejného námětu si povšimneme v baladě Vodník⁸³ od Karla Jaromíra Erbena s tím rozdílem, že se zde Vodník pomstí zabitím jejich dítěte. Dítě doslova roztrhá, což může být metaforou pro jeho city, jeho srdce.

Ve slovinské pohádce dívka vymetá smetí, které se vždy na hladině promění ve zlato, což je rys, který se také objevuje častěji. „Smeti z jeho domu přinesené, mění se venku ve zlato.“⁸⁴, uvádí Máchal ve svém popisu Vodníka.

Druhá pohádka s Vodníkem⁸⁵ je z české sbírky pohádek. Vodník žije v Praze, kde věší červené pentličky a topí děti, které se pentlí dotknou. Chodí na jarmarky a mezi lidí velice často.

⁸² ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940. Díla Karla Jaromíra Erbena, s. 137.

⁸³ ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Brno: Glos, 2008. ISBN 978-80-254-3788-9, s. 113–127.

⁸⁴ MÁCHAL, Jan. *Bájeslovi slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 109.

⁸⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Národní knihovna, s. 142–143.

„Míval zelený kabát, z levého šosu mu kapalo, u levé ruky mu scházel palec a huhňal.“⁸⁶, což je sice subjektivní konkrétní popis, ovšem dokazuje to, že Vodníka lze mezi lidmi dobře rozpoznat. Na jarmarku mají největší odbytiště ševci, u kterých Vodník nakoupí jako první. Chodí po večerech do hospody, kde už se na něj šenkýřky těší, protože s ním přijde mnoho lidí. Vždy o půlnoci je ale někdo zabit v potyčce. Půlnoc nebo poledne tu mají z pověstí své místo. Máchal se zmiňuje o domněnce, která je zvláště rozšířena u Rusů, že: “ Vodjanik topí lidi, kteří se koupají v poledne nebo o půlnoci.“⁸⁷.

Vodníková žena se seznámí s tamější chalupnicí, které je dokonce kmotrou jejímu synovi. Vezme ji pod hladinu do paláce, kde s Vodníkem žijí – „Vodníková mrštila proutkem na vodu a udělaly se schody jako do sklepa.“⁸⁸. Na konci pohádky lidé Vodníka chytí na nastražená lýka, opět ho propustí pod podmínkou, že už jim nebude ubližovat. Ten ovšem jen co je na svobodě, se zasměje a zmizí ve vodě. Opět se potvrzuje, že Vodníkovi bychom neměli věřit, je lstivý a zákeřný.

Pohádky mají společné to, že Vodníci žijí v řece. V obou pohádkách jsou též Vodníkem vzati lidé pod vodu, v první pohádce je to dívka, se kterou se Vodník ožení, ve druhé pohádce jsou to děti. V obou příbězích Vodník chodí nad hladinu mezi lidi.

Hlavním rozdílem mezi vybranými pohádkami je závěr, kdy ve slovinské pohádce je Vodník převezen jeho manželkou, které se tak podaří uprchnout na svobodu. Naopak v české pohádce je to Vodník, kdo převezme lidi, aby ho pustili zpět na svobodu. Ten se jim pak vysměje a dál topí děti.

5.1.3.2 Porovnání lidových pohádek s vybranou autorskou pohádkou

Stopy mytologického vnímání Vodníka nalezneme i ve Vodnické pohádce⁸⁹ od Karla Čapka, která vznikla v první polovině dvacátého století. Vypráví o několika Vodnících, kteří si povídají na konferenci o starých časech. Čapek zmiňuje, že kdejaká vodní nádrž, studna a tůň měla svého Vodníka. Vodníci v pohádce vzpomínají, kdy byla voda po celém území České republiky a jak

⁸⁶ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Národní knihovna, s. 142.

⁸⁷ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 107.

⁸⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Národní knihovna, s. 143.

⁸⁹ ČAPEK, Karel a ČAPEK, Josef. *Devatero pohádek: a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. Ilustroval Josef Čapek. 13. vydání. Praha: Albatros, 2018. ISBN 978-80-00-04960-1, s. 117–129.

se jim tehdy krásně žilo. Vodníci jsou v Čapkově podání zelení, sbírají duše utonutých pod své pokličky, chodí mezi lidmi, dokonce dělají různá řemesla.

Když porovnáme Čapkovu podání Vodníka s lidovými pohádkami, zůstává zevnějšek Vodníka stejný. Vodník je stále popisován jako starší muž ve fraku, žijící pod vodou, starající se o svůj rajón a živočichy v něm. Stejně tak je vládcem podvodních zvířat, jezdí na sumcích a skladuje pod hladinou dušičky.

Odlišným pojetím je vystupování Vodníků. Čapek píše o konferencích, které Vodníci pořádají, v lidových pohádkách se nikdy Vodníci nepotkávají. Čapek také Vodníkům přiřadil řemesla, která se týkají vody. Ovšem je tu háček, řemeslo v sobě ukrývá vodu pouze jakožto kořen slova, například může být tedy Vodník závodníkem, průvodcem, velkovodou, majitelem velkozávodu apod.

V Čapkově podání mají Vodníci mírnější povahu. Jsou plaší, klidní a lidem neublíží. Dalo by se říci, že se časem Vodníkovu chování zmírnilo a jeho zlé rysy otupily.

Karel Čapek ve své knize Devatero pohádek dětem přibližuje světy zvířat nebo řemesel, které jim nejsou tak známé. Píše o psech, ptácích, kočkách, ale i pošťácích, policajtech a doktorech, v neposlední řadě právě o Vodnících. Čapek zde dětem odkrývá podvodní hlubinu. Vodníky své čtenáře nestraší, ba naopak máme tendenci s nimi sympatizovat. Což je opět rozdílem od lidových pohádek, kde voda působí jako tajemná a nežádoucí oblast, ke které bychom měli mít úctu a měli bychom se jí vyhýbat, alespoň v jistých dnech a hodinách. Čapek ovšem vodu popisuje jako zcela něco jiného, jako přívětivou a životadárnou tekutinu. Neukrývá pod hladinu žádná strašidla, naopak Vodníky smíchává a srovnává s lidmi.

5.2 Rusalky a Víly

Rusalky a vodní Víly znali mnozí Slované. Původní název všem Slovanům zněl nejspíš vila, což bude odvozeno od výrazu „viliti“, tedy být posedlý. Pojmenování Rusalka se objevilo až v 16. století, a je odvozeno buď od barvy vlasů anebo od slova „rusa“, což znamená řeka.⁹⁰

Poláci znají je pod názvem Vodní panny, Slovinci Povodnje deivce, Bulhaři je nazývali Stiite.⁹¹

5.2.1 Mytologické kořeny

Rusalky, vodní Víly a mořské panny jsou naopak ženskými elementy vodního světa. Též jako Vodník mají přímou spojitost s vodou. Žijí pod hladinou v křišťálových palácích, za noci se objevují nad hladinou, kde si češou své vlasy, pletou věnce, dovádějí v hájích a tančí. Rusalky všeobecně milují hudbu, tanec a zpěv, kterým lákají k sobě mladé muže. Kromě zpěvu mají okouzlující i dlouhé podmanivé vlasy, kterými rovněž muže svádějí, často je pak utopí nebo ulechťají k smrti. Vzhledově jsou Víly a Rusalky podobné lidem. Slovanské národy kladly Rusalkám a Vílám oběti v podobě jídla, šátků, věnců aj. Rusalkám byl zasvěcen sváteční týden, tyto svátky nazývaly se Rusadla.⁹²

Významným znakem je, že Rusalky mají spojitost se smrtí, Slované jsou vnímány jako duchové spojené s kultem smrti, poněvadž se věřilo, že Rusalky jsou zrozeny z duší utonutých nebo dívek, které si samy vzaly život.⁹³ Slované na „rusalnou neděli“ kladli na hroby zemřelých chléb a vejce, aby si Rusalky nenahněvali.⁹⁴

Víly jsou k lidem milejší, mají k chlapcům a mužům vztah převážně kladný. Rusalky jsou ke zlým skutkům nakloněny více.

5.2.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Rusalky spolu s vodními Vílami a Vodníky jsou dominantou vodního světa. Rusalky a Vodníci jsou zákeřnější, mají spojitost se smrtí, ochraňují duše utonutých, sami jsou ale často iniciátory jejich smrti.

⁹⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 111.

⁹¹ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 115.

⁹² ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 87–88.

⁹³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 111.

⁹⁴ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 88.

Rusalky se někdy též spojovaly se Sirénami nebo Meluzínami. Máchal uvádí, že v takovém případě se věřilo, že mají horní část těla dívčí, a dolní je rybím chvostem.⁹⁵

Rybí ocas je symbolem i pro mořské panny. Kromě něj mají s Vílami a Rusalkami společné i to, že po západu slunce vyplouvají na hladinu. A též umí krásně zpívat, díky čemuž k sobě přivolávají námořníky.⁹⁶

5.2.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Víly a Rusalky v pohádkách vystupují jako velmi krásné mladé dívky, mají dlouhé vlasy a příjemný hlas. Vyskytují se poblíž lesních potoků, kde tančí na mechu nebo na lesních mýtinách. Zjevují se po skupinách i samostatně. Občas je po nich pojmenován kopec nebo hora. Vdávají se za mladé muže, a to často nedobrovolně.

5.2.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

Ve slovinské pohádce *Víla*⁹⁷ usne Víla na pasece. Když jde kolem mládenec, postaví nad ni větve, aby ji nespálilo slunce. Když se Víla probere, chce na oplátku mládeneci splnit nějaké přání a ten řekne, že by si ji rád vzal za ženu. Víla svolí, ale varuje ho, že nesmí nikdy vyslovit její jméno, jinak že zmizí. Mládenec jí to slíbí a vezmou se. Mají spolu dceru a žijí v malém domečku, kde se starají o pole. Když je postihne krutá bouře, muž je rozrušený a slovo Víla mu vyklouzne z úst. Od té doby už svou ženu nikdy nespátří.

V bulharské pohádce *Víla o domácnost nedbá*⁹⁸ vezme pastevec třem Vílám šaty, zatímco se koupou. Šaty jim vrátí jedině za podmínky, že se jedna stane jeho ženou. Nakonec ho ale přemluví, aby jim šaty vrátil, jen co se tak stane, uletí. Příště pastevec zahlídne koupat se jen jednu Vílu, vezme jí šaty a tentokrát už jí je nevrátí. Víla se tedy stane jeho ženou, ale upozorní ho, že pokud jí někdy vrátí její šaty, zmizí. Mládenec ji vezme k sobě do chalupy, kde spolu žijí dalších několik let. U křtin jejich syna hosté chtějí, aby se tančilo, muž vrátí své ženě šaty, aby byla krásná a tanec jí šel jako dříve. Do večera Víla zmizí, vrací se do chalupy jen, když tam nikdo není a stará se o jejich syna, muž ji však už nikdy nespátří.

⁹⁵ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 116.

⁹⁶ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 268.

⁹⁷ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal a doslov napsal Jan Červenka. Ilustroval Václav Fiala. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. Členská knižnice nakladatelství Svoboda, s. 16–17.

⁹⁸ FROLEC, Václav. *Bulharské lidové pohádky*. Přeložila Hana Reinerová. Ilustroval Jan Sládek. 1. vyd. Praha : Odeon, 1970. Lidové umění slovesné, s. 306–308.

V obou příbězích mají Víla a hlavní hrdina podobný charakter. Hlavní hrdina je chudý mladý muž, který se zamiluje do Vílina překrásného vzhledu. Víla je milá, mládenci nemá v úmyslu ublížit, ale chce být sama sebou. Chce zůstat na svém území, kde může celé dny zpívat a tančit.

Stejným motivem je také to, že se mládenec s Vílou ožení nedobrovolně a za určité podmínky. Potom spolu ale žijí svorně, Víla se dobře stará o domácnost a je muži dobrou ženou. Dokonce spolu mají dítě, ovšem krátce po jeho narození, poruší mládenec podmínku, kterou mu Víla před sňatkem kladla, díky čemuž Víla odchází od rodiny. Muž zůstane jen sám s dítětem. V obou příbězích se Víla vrací do domu a o dítě pečuje, ovšem nikdo jiný ji vidět nemůže a děje se tak jen do dospělosti dítěte.

Rozdílem je, že v první pohádce vystupuje Víla sama, ovšem ve druhém příběhu se vyskytují Víly po skupině. Ve slovinské pohádce mají křídla a dokážou létat jako ptáci.

5.3 Čert

Čert, často označován jako „rohatý“, „chlupatý“ nebo „černý“, se ve slovanských pohádkách vyskytuje hojně. Postavu Čerta zná národ polský, ruský, srbský, chorvatský, bulharský, český i slovenský.

5.3.1 Mytologické kořeny

Campbell popisuje tyto postavy jako zavrhané bytosti, které představují nevědomou hlubinu, ve které se kupí nepřijaté, nepoznané a neznámé faktory.⁹⁹

S tím může korelovat, proč jsme Čerty umístili hluboko pod zem. Rovněž z toho může vyplývat vzhled Čertů, tedy to, jak jsou v pohádkách vykreslováni. Každý vypravěč či autor si toto téma uchopí po svém, popis Čerta se tedy příběh od příběhu liší, přesto zůstává několik společných znaků jako chlupaté tělo, ocas nebo rohy.

Přímým rysem ze slovanské mytologie je například zaklínadlo: „Tak to by bylo, u Paroma!“¹⁰⁰, které nalezneme v pohádce s Čerty. Jedná se o zastaralé označení pro boha Peruna, ale v pohádce jde o přenesený význam Čerta, kdy si lidé potřebovali zaklet na účet jakési vyšší síly.

5.3.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Čert je specifickou postavou, která se ostatním výjevům v pohádkách příliš nepodobá. S Babou Jagou nebo Vodníkem mají společné charakterové vlastnosti, a to, že se vyskytují sami. Ovládá oheň, který je jeho podstatou, což je příznačné například i pro draky, ale těm v této práci pozornost věnovat nebudeme.

5.3.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Ačkoliv se příběhy pohádek různých národů liší, charakter Čerta zůstává stejný. Jedná se o zlého jedince, který se snaží přelstít ostatní. Analogicky bychom mohli přirovnat Čerta k vlkovi, který jako zástupce zvířecích hrdinů má stejné vlastnosti. U Čerta sledujeme ještě větší nasazení, je příliš ješitný na to, aby se vzdal nebo uznal porážku, za každou cenu chce člověka ukořistit.

⁹⁹ CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny. Archetyp hrdiny v proměnách věků*. Přeložila Hana Loupová. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-354-4, s. 59.

¹⁰⁰ DOBŠINSKÝ, Pavol. *Slovenské pohádky*. Přeložil Josef Spilka. Vybral Eugen Pauliny. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. Lidové umění slovesné. Řada A, s. 289.

I když je postava Čerta složitá a záludná, můžeme si být jisti jednou věcí. Čertovy pohnutky jsou čistě sobecké, nedělá věci nezištně, což je motiv, který spojuje veškeré příběhy, ve kterých Čerti vystupují. Ať už se snaží Čert oklamat hlavního hrdinu anebo s ním spolupracuje, aby obelstili vyšší autoritu, jedná Čert jedině v případě, pokud se domnívá, že bude sám profitovat.

V pohádkách, kde Čerti vystupují, jsou hlavními hrdiny většinou hospodáři, prostí obyčejní lidé, kteří zápasí se svým řemeslem a jsou na pokraji chudoby. Jejich dítě, zpravidla syn, je vyslán do světa, aby se něčemu přiučil. Je to právě on, kdo se nejčastěji na své cestě setkává s Čertem, navzájem se snaží jeden druhého přechytračit. A je to právě tento syn, kdo nad Čertem vítězí a vrací se domů o něco chytřejší nebo znalý řemesla.

Jednotným rysem je také to, že se Čerti vyskytují v podzemí. A to nejen v klasickém pekle, setkáme se s příběhy, kde žijí ve studánkách, pod vodní hladinou nebo jen v díře v zemi. Nenarazíme ovšem na pohádku, v níž by žili Čerti v oblacích, na nebesích, nežijí ani na kopcích a skalách. Symbolika z mytologie je tu výrazná. Zmiňovali jsme se, že Čerti jsou symbolem špatného chování, opakem čistoty a dobroty duše. A proto nemohou pobývat vedle andělů a Víl, jejich místo je na opačném konci. S tím souvisí i symbol ohně. V nejedné pohádce narazíme na barvitě vykreslené peklo, s mnoha Čerty, kteří přikládají do kotlů a udržují v pekle oheň. Pro Slováky měl oheň očišťující význam. Je tu zřejmá metafora pro očistu duše hříšníků, v mnoha pohádkách končí špatní lidé v kotlích a jsou Čerty spáleni.

Jednotným motivem je i to, že Čert, ať už má jakoukoli podobu, se s lidmi baví, rozumí jim a oni jemu. Často se zjevuje díky vyřčeným pořekadlům lidí, aniž by si to sami uvědomovali: „Čert tě vem!“¹⁰¹, „Čert, aby mi z téhle bryndy pomohl.“¹⁰²

Označení Čert může dokonce posloužit pouze jako metonymie. Například v srbské pohádce Čertova slanina¹⁰³ ukradne zloděj chudému sedlákovi jeho slaninu, za Čerta se pouze vydává. Sedlák je vystrašený a Čertu (zloději) poskytne, co žádá. Zloděj zůstane nepotrestán.

¹⁰¹ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Srbské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf Lužík. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. Klasické sbírky světového folkloru, s. 302.

¹⁰² STANOVSKÝ, Vladislav. *O dvanácti Mikitech. Ruské pohádky*. Ilustroval Michael Romberg. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. Pohádky národů, s. 366.

¹⁰³ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Srbské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf Lužík. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. Klasické sbírky světového folkloru, s. 302–303.

5.3.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

Příběhy s Čerty mají dvě nejčastější struktury. Prvně se Čert snaží obelstít hlavního hrdinu, je to ale vždy právě Čert, který je nakonec převezen. V druhém případě se hlavní hrdina s Čertem spojí proti vyšší autoritě a spolupracují.

První typ pohádek je obvyklejší. Ať má příběh jakkoli spletitý děj, základní premisa zůstává stejná. Čert se snaží oklamat hlavního hrdinu, kterým je prostý člověk, nejčastěji řemeslník. K podrobnějšímu rozboru uvedeme pohádky *Jak se Ivánek vyučil čertovskému řemeslu*¹⁰⁴ a *Čert a jeho učeň*¹⁰⁵.

Bulharská pohádka *Jak se Ivánek vyučil čertovskému řemeslu* vypráví o prostém páru, který měl tak neposedné dítě, že jej musel odvést pryč doufaje, že se Ivan ve světě naučí kázni a práci. Postupně ho otec zavede k různým řemeslníkům, ti ho však vždy vykáží zpět s odůvodněním, že se Ivan řemeslu nenaučí. Posledním řemeslníkem je převlečený Čert, který otci nabídne, že Ivana do služby vezme. Čert by si ho býval ve službě už nechal, kdyby se o tři roky později díky pomoci staré babky nedostal na svobodu. S otcem jdou posléze na trh a Ivan se rozhodne Čertovi pomstít, přemění se v mezka, za kterého převlečený Čert otci zaplatí. Ivan se ještě téhož dne ale promění zpátky a Čertovi nic nezůstane. Stane se tak ještě jednou, kdy se Ivan změní v koupelnu. Na závěr příběhu se Ivan mění v malého vrabce, Čert v krahujce a svádí spolu závod. Ivan se v podobě vrabce uchýlí k dceři cara, se kterou se na závěr ožení.

V srbské pohádce *Čert a jeho učeň* se dočteme příběh o chlapci, který otci oznámil, že půjde do světa vyučit se řemeslu. Narazí na převlečeného Čerta, který se vydává za mistra. Oklame ho a odvede do paláce pod zemí, kde ho uvězní se stařenou. Babka chlapci nejenže pomůže na svobodu, ještě ho naučí čertovu řemeslu. Když se syn shledá s otcem, dohodnou se úder Čertovi vrátit. Jdou na tržiště, kde se syn mění v krásného koně a krám, díky čemuž z Čerta dostanou mnoho peněz. Když to Čert zjistí, změní se v krahujce a pronásleduje holuba – chlapce, který hledá útočiště u královy dcery. Nakonec se s ní ožení.

Obě pohádky jsou protkány několika společnými motivy. Jako nejsilnější se ukazuje iniciace hlavního hrdiny. S iniciační cestou hlavních postav se setkáme v mnohých pohádkách. Hrdinové toužící po dobrodružství se vydávají do světa, opouští teplo a bezpečí domova. Na své cestě si musí projít nástrahami, zvládnout těžké úkoly, domů se vrací otužilí a silní.

¹⁰⁴ FROLEC, Václav. *Bulharské lidové pohádky*. Přeložila Hana Reinerová. Ilustroval Jan Sládek. 1. vyd. Praha : Odeon, 1970. Lidové umění slovesné, s. 142.

¹⁰⁵ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Pohádky*. Přeložil Dušan Karpatský. Ilustroval Miloslav Troup. 2. vyd. Praha : Odeon, 1989, s. 40.

Ve výše zmíněných pohádkách se hlavní hrdina kromě jiného potýká s ohromnou překážkou v podobě Čerta. Čerti jsou postavami těžko čitelnými, hlavní hrdina může jen stěží rozpoznat, zda Čert mluví pravdu a svoje slovo dodrží. S tím je spojeno i tzv. „čertovské řemeslo“, kterému se synové v obou příbězích učí. Můžeme to vnímat jako jistý kruh, který se na konci pohádky uzavírá – Čert se snaží pomocí svého řemesla svést hrdinu z cesty, ten ale čertovskému řemeslu dobře porozumí a nakonec díky němu Čerta sám oklame. Čertovské řemeslo, rovněž jako samotní Čerti, je vnímáno jako něco nesprávného, co se vymyká pravidlům společnosti a právnímu řádu. Hlavní hrdina poznatky z čertovského řemesla využije jen proti Čertu, když je potrestán a zneškodněn, vrací se hrdina k dřívějšímu poctivému životu. V ruských pohádkách, které jsou delší, složitější a mají spletitější děj, svádí hlavní hrdina, většinou syn Ivan, boj s Čertem hned několikrát.

Dalším společným znakem je, že Čert na sebe téměř vždy bere lidskou podobu. Nemá na výběr, pokud chce, aby se s ním lidé vůbec dali do řeči. V tomto typu příběhu Čert vystupuje jako člověk nejčastěji v podobě ztrhaného neznámého pacholka. Svou pravou podobu na sebe bere, když se od lidí vzdálí, v pekle nebo na konci příběhu, kdy pochopí, že ho hlavní hrdina přelstil a už nemá cenu se nadále přetvařovat.

Nesmíme opomenout postavu staré ženy coby rádkyně, která hraje významnou roli v hrdinově cestě. V obou případech je to stará žena, babka, která hlavnímu hrdinovi pomůže s překážkou, mohutnou nástrahou, která mu je dána do cesty – uvěznění Čertem. Stará bába je zde vnímána jako užitečná a chytrá postava, která vidí o kus dál a dokáže účinně pomoci a reagovat. Šindlářová ve své knize zmiňuje: „Bába zná budoucnost, zjevuje věci příští a pohybuje se i mezi božstvem záhrobním. Je v přímém spojení s vodou a ohněm (...).“¹⁰⁶ Je to právě Čert, který je vnímán jako postava záhrobní, která do světa lidí nepatří a bába se tu pohybuje v jeho těsné blízkosti. Rovněž tak můžeme shledat u báby spojení s vodou a ohněm. Například v pohádce Čert a jeho učeň je Ivan Čertem zavlčen pod hladinu do svého vodního paláce, kde se Ivan setká se starou bábou, která mu později pomůže. Spojitost s ohněm je zde nabíledni, jelikož se jedná o Čerty, kteří mají oheň doslova ve znaku.

Společným rysem pohádek je také závěr, kdy se Čert mění v krahujce a pronásleduje hlavního hrdinu, který je převtělen do menšího ptáka. I když se může zdát, že je v nevýhodě, nad Čertem vítězí, najde útočiště na zámku u královny dcery. V této symbolice můžeme vidět

¹⁰⁶ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 56.

analogii pro spravedlnost a dobré chování, kdy dobrý člověk je do zámku vpuštěn, zatímco Čert nemá šanci dostat se dovnitř. Zámek opouští a už nikdy se nevrátí zpět a hlavní hrdina zde dožije.

Do této kategorie patří i námět, kdy Čerta nakonec dopálí dívky. Ženy, které jsou ostatními muži odmítány, Čerty uženou. Tento motiv nalezneme v české pohádce Čert a Káča¹⁰⁷ a slovenské pohádce Stará panna a čert¹⁰⁸. Čert už se dívek nedokáže zbavit a je nucen je nosit na zádech.

Druhá struktura příběhů s „Rohatými“ obnáší jednu zásadní změnu, a to, že se Čerti spojí s hlavní postavou a spolupracují na oklamání vyšší autority, než jsou oni sami. Zpravidla se snaží vyvrátit nad panovníkem, který utlačuje svůj lid. Opět nám pro porovnání poslouží dvě vybrané pohádky.

Ruská pohádka O čertovi, jak sloužil za kováře¹⁰⁹ vypráví o paličatém fabrikantovi, který ponižoval a tloukl své zaměstnance. Hlavní postavou je kovář Váňa, který je v práci nešťastný. Je to slušný, poctivý člověk, který si nezaslouží, jak je s ním zacházeno. Přesto vše mlčky strpí. Poté co mu těžce onemocní a přes noc zemře matka, se ocitá v krajní životní situaci. Je si vědom, že pokud nepřijde do práce, bude odveden na vojnu, ale zároveň nechce opustit matku, chce ji řádně pohřbít. V tuto chvíli přichází na scénu Čert, s kterým Váňa uzavírá dohodu, ta je spravedlivá k oběma stranám. Čert půjde na jeden den do práce za Váňu a on bude jeden den sloužit v pekle namísto Čerta. Jen co Čert pochopí, jak nepatřičně fabrikant se svými zaměstnanci zachází, dlouho to nevydrží, na místě se ho chopí a odvede do pekla. Váňa je nakonec mezi spolupracovníky za hrdinu, který přežil peklo a tím příběh šťastně končí.

V polské pohádce Jak čert sloužil u sedláka¹¹⁰ je hlavní postavou sedlák, který žije ze dne na den díky svému malému hospodářství. Bezdůvodně si na něho zasedne pan hrabě, který sedlákovi ukládá nesplnitelné úkoly. Nejprve chce, aby do večera zasypal řeku hlínou a vodu zastavil, jinak bude o krk kratší. Dalším úkolem je vymlácení celé panské úrody, přebrání

¹⁰⁷ DOLEŽAL, Augustin. Jar. *Pohádkové perly. Nejkrásnější pohádky české, francouzské a ruské*. Ilustroval Gustave Doré. Praha : L. Šotek, 1948, s. 39–43.

¹⁰⁸ DOBŠINSKÝ, Pavol. *Slovenské pohádky*. Přeložil Josef Spilka. Vybral Eugen Pauliny. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. Lidové umění slovesné. Řada A, s. 289–291.

¹⁰⁹ STANOVSKÝ, Vladislav. *O dvanácti Mikitech. Ruské pohádky*. Ilustroval Michael Romberg. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. Pohádky národů, s. 365–368.

¹¹⁰ SIROVÁTKA, Oldřich. *Zlatý cop*. Ilustrovala Zdeňka Tábořská. 2. vyd. Praha : Albatros, 1996. ISBN 80-00-00010-5, s. 162–165.

jednotlivých zrn a v poslední řadě posekání celého lesa. Na vše má jediný den a trest za nesplnění zůstává stejný. Zkroušený sedlák si neví rady, nakonec mu ale se všemi jednotlivými úkoly pomůže samotný Čert. Mají spolu dohodu, že vždy chvíli pracuje jeden a druhý se může ve stínu natáhnout a odpočinout si. Zatímco sedlák spí, Čert všechnu práci zastane a úkol včas dokončí. Hrabě je na konci už tak rozčilený, že díky svému jedovatému jazyku sám Čerta přivolá. Ten ho více než ochotně vezme s sebou do pekla.

Pohádky rovněž vykazují několik společných znaků. Tak zaprvé hlavním hrdinou je opět prostý člověk z nejnižší třídy, který je ovšem čestný a pracovitý. Je na pokraji chudoby, žije ze dne na den, přesto je to právě on, komu je do cesty dán neřešitelný úkol. Nikdy by úkol nebyl schopen sám splnit, ať už je to bytí na dvou místech najednou jako v prvním případě nebo nadlidské úkoly od hraběte v podobě posekání celého lesa za jediný den. Hlavní hrdina chápe, že by úkol nezvládl vyřešit, ani kdyby mu na pomoc přišli ostatní lidé. Je si vědom situace, ze které není východisko a uvědomuje si svou konečnost. V tuto chvíli nevědomky přivolá Čerta, například frází: „Čert aby mi z téhle bryndy pomohl!“¹¹¹ A právě v této části příběhu Čerti s bezradnými hrdiny uzavřou dohodu, ze které obě strany nějakým způsobem profitují. Důležité je, že Čert přislíbí východisko z neřešitelné situace hlavního hrdiny, navíc mu pomůže odstranit vyšší autoritu, která ho týrala. V ruské pohádce je to fabrikant, ve druhém případě se jedná o panovníka.

Společným motivem je též popis Čerta. Jelikož v této struktuře pohádky už se Čert nesnaží ošálit hlavního hrdinu, nemusí se před ním skrývat nebo vydávat za někoho jiného. V pohádkách tedy nalezneme barvitý popis samotných Čertů – „Divný chlapík, chlupatý jako medvěd, ocas na tři aršiny, rohy jako kozel a oči mu svítily, jako když se od kovadliny jiskry sypou.“¹¹² nebo „(...) chlupatý rohatý Čert, po kterém zůstal jen smrdutý černý kouř.“¹¹³

5.3.3.2 Porovnání lidových pohádek s vybranou autorskou pohádkou

Pro porovnání si rozebereme autorskou pohádku Čertův švagr¹¹⁴ od Boženy Němcové. Hlavním hrdinou je mladý Petr, kterému zemře matka i otec a poté, co ho macecha osočí

¹¹¹ STANOVSKÝ, Vladislav. *O dvanácti Mikitech. Ruské pohádky*. Ilustroval Michael Romberg. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. Pohádky národů, s. 366.

¹¹² Tamtéž, s. 366.

¹¹³ SIROVÁTKA, Oldřich. *Zlatý cop*. Ilustrovala Zdeňka Táborská. 2. vyd. Praha : Albatros, 1996. ISBN 80-00-00010-5, s. 164.

¹¹⁴ NĚMCOVÁ, Božena. *Čertův švagr* [online]. V MKP 1. vyd. Praha : Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2018-11-28]. Dostupné z WWW: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/77/01/certuv_svagr.pdf>.

z krádeže, odchází na vojnu. Po nějaké době se stane zběhem a hledá útočiště po vesnicích, prosí hospodáře, aby ho vzali do služby. Neděje se tak, Petr už je zoufalý, až narazí na dobře oblečeného muže, který se ho zeptá, co se děje. Petr se svěří, že už si neví rady, že by klidně u Čerta sloužil. V tu chvíli se pán změní v Čerta a odpoví Petrovi, že teď má tedy možnost. Petr souhlasí, že bude v pekle sloužit sedm let, kde bude přikládat pod kotle. Když roky uplynou, dá Lucifer Petrovi bezedný měšec dukátů a propustí ho ze služby. Petr se ovšem už sedm let nemyl a nečesal a vypadá sám jako Čert. Lidé venku se ho bojí. Ti, kdo se Petrovi nevyhýbají, odměňuje penězi a pomáhá jim s bídou. Dostane se až na samotný zámek, kde poprosí o nevěstu výměnou za peníze, které by knížeti vyřešily existenční problémy. Nejmladší dcera souhlasí, aby otci pomohla. Až poté se Petr umyje, nakoupí si majetek a vrátí se pro nevěstu se vší parádou. Lucifer potrestá všechny, co Petra chtěli okrást nebo mu nějak ublížit.

Vystupování Čertů je zde velmi podobné jako v lidových pohádkách. Jsou černí, oškliví a lidé se jich bojí. Žijí v pekle pod zemí, kde mají svého hlavního Čerta – Lucifera. Pod kotli udržují neustálý oheň, kde se smaží prohnilé duše.

Petr je vzat samotným Čertem do služby, i s tímto motivem jsme se v lidových pohádkách setkali, kde šlo o „čertovské řemeslo“. Jsou zde opět používány fráze, kterými lidé posílají Petra k Čertu, znovu se jedná o přenesený význam, ať jde Petr pryč a neobtěžuje. S vyslovováním přání o Čertově přítomnosti, která ovšem nemyslíme vážně, se setkáme i v lidových pohádkách.

Velkým posunem od funkce Čertů v lidových pohádkách je, že zde Čerti už nepůsobí tak zákeřně. Jejich hlavní náplní je trestat hříšníky. Už se nepokouší ošálit hlavního hrdinu. Petr věděl na čem je, znal stanoviska dopředu a mohl odmítnout, Čert se ho nesnažil přelstít. Čerti zde hlavnímu hrdinovi naopak pomohou, nejprve ho zocelí tím, že u nich sedm let slouží a pak mu pomáhají ve světě sjednat pořádek a nalézt štěstí.

5.4 Baba Jaga

Baba Jaga, Ježibaba, Jedži Baba, Jedubaba, Jaga Bura, Baba Jaha, Bába, Babka, Kostjannaja noga, Gvozdenzuba aj.¹¹⁵ – to jsou různá pojmenování pro postavu, kterou známe nejen z dětských pohádek a jejíž původ lze stopovat v mytologii mnoha slovanských národů.

Zdeněk Váňa odvozuje její jméno od *odžb*, což znamená had nebo užovka.¹¹⁶

5.4.1 Mytologické kořeny

Šindlářová a Růžička se zmiňují o božstvu jménem Děd a ženském protipólu Bába. Ve staroslovanské mytologii tato dvojice zastupovala zimní božstva boha Peruna. Uvádí, že jejich vláda trvala od zimy do jara. Děd a Bába byli spojeni s mnoha zimními a jarními obřady. Samotná Bába se pak dělí na zimní a letní. Zimní bába neboli Ježibaba byla u Srbů nazývána Korizma, věřili, že jí každý postní týden vypadne mohutný zub a když ztratí poslední, zemře a sešle dětem barevné vejce – to bylo symbolem znovuzrození a nového života. Chorvaté a Slovinci Korizmu naopak na Zelený čtvrtek a Velký pátek vyháněli.¹¹⁷

Zlatá bába neboli Letní bába střežila období letní a byla opakem Ježibaby, byla bohyně úrody a plodnosti, vznešená a příznivá. Byla zmiňována v souvislosti se Sudičkami, jakožto bohyně rodiček. Prameny uvádí, že Zlatá bába byla spojována s vodou, která je jako nejstarší živel, znakem mateřství, neboť z vody vzešel veškerý život.¹¹⁸

Kult Báby byl u Slovanů velice rozšířen. Bába byla umístěna v hierarchii poměrně vysoko, měla vládu nad Sluncem – dnem, ale i Měsícem – nocí. Například souhvězdí Plejád, kde žilo podle mytologie sedm Víl, bylo nazýváno Babím souhvězdím. Často byla spojována i s ohněm, v pohádkách s ní vystupují ohniví draci nebo koně. Své protivníky spaluje ohnivým štítem. „Samo slovo jadž či jaga nese v sobě význam slovesa páliť.“¹¹⁹ Kvůli vlivu na počasí, který byl Babě také připisován, se v Čechách říkalo mrakům na nebi baby: „Baby vstávají, bude bouřka.“¹²⁰

¹¹⁵ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 54.

¹¹⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 118.

¹¹⁷ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 53–54.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 53–57.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 56.

¹²⁰ Tamtéž, s. 56.

Baba Jaga má blízkou souvislost s větrem a vítr jakožto jeden z přírodních živlů měl pro Slovanů svůj význam. Baba Jaga vystupuje jako záporná vzdušná postava. Kuzmišín Babu Jagu popisuje jako ztělesněnou bouřku. Zmiňuje též bůžky, ve které slovanské kmeny věřili a kteří mají přímou spojitost s větrem. Jsou jimi například Vichr, Vánek, Meluzína, Oblačnice nebo Mráz.¹²¹

V pohádkách se setkáme s pojmenováním Jaga Bura¹²², což bychom mohli přeložit jako Jaga bouře. Slované se domnívali, že s prudkým větrem přicházejí právě čarodějnice a Ježibaby. Zdeněk Váňa považuje Babu Jagu za zosobnění bouře, za temnou tvář přírody a živlů.¹²³

I samotné označení Baba mělo tak silný vztah k větru, že dodnes zůstalo ustálené spojení „Babí léto“, kdy poletují chomáčky flóry ve vzduchu. Dříve se věřilo, že tyto chomáčky jsou přízí bab, sudiček a čarodějnic.¹²⁴

5.4.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Babu Jagu vnímáme spolu s Čertem a Vodníkem jako zástupce přírodních živlů, lze je brát jako duchy a strážce vzduchu, ohně a vody. Též mají společné, že vystupují většinou o samotě a v pohádkách mají záporný charakter.

Odnoží Baby Jagy jsou pak Jezinky, které se Babě podobají svým zjevem a chováním, též se snaží zlákat hrdinu do svého příbytku, kde by si ho uvařily k jídlu. Na rozdíl od Baby Jagy ale nevystupují samy.

5.4.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Baba Jaga je nedílnou součástí slovanských pohádek, a to především ruských. Můžeme u ní zřetelně stopovat rysy mytologické Zimní báby. Jedná se o ryze zápornou postavu. Pokud s ní hlavní hrdina přijde do styku, snaží se ho oklamat, využít k prospěchu svému, konkrétně upéct a sníst.

¹²¹ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 256–259.

¹²² ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940. Díla Karla Jaromíra Erbena, s. 110.

¹²³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 118.

¹²⁴ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 56.

5.4.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

Příběhy s Babou Jagou mají dvě nejčastěji se opakující struktury. V obou případech má Baba Jaga negativní vlastnosti, ale pohádky se liší v závěru, kdy hlavní hrdina Babu Jagu buď přemůže, zvítězí nad ní a zabije ji, anebo se mu pouze podaří uprchnout z jejího sevření.

Ve sbírce Slovanských pohádek od Karla J. Erbena je Baba Jaga¹²⁵ nevládní tetou hlavní hrdinky. Je označována jako „Baba Jaga, noha hnát“. Podobné označení, například „Baba Jaga, kostěná noha“¹²⁶ je typické i pro ruské pohádky. Jejím záměrem je upéct si dívku k večeři. Přetvařuje se, působí zdánlivě mile. Dívka je ale varována a Babu Jagu sama přelstí. Podaří se jí uprchnout, Baba Jaga se pouští za ní v hmoždíři s paličkou v ruce, kterou se popohání a s pometlem, pomocí něhož zametá stopy. Hlavní hrdinka kvůli kouzelným předmětům dokáže Babě uniknout.

V ruské pohádce Baba Jaga a Zakrslíček¹²⁷ vystupuje Baba Jaga jako královna a se svými jednačtyřiceti dcerami žije na zámku. Když přijde na námluvy jednačtyřicet synů a chtějí se s dívkami oženit, o svatební noci rozkáže Baba Jaga ženichy podřezat. Byli ovšem varováni, proto sobě a svým nevěstám prohodí šaty. Služebnictvo v noci chlapce nerozezná, a proto najde druhý den Baba Jaga na kopí hlavy svých dcer namísto zeťů. Hlavní hrdinové prchají, Baba Jaga se vydává za nimi na ohnivém štítu, kterým žhne do všech stran. Mládenci narazí na širé moře, které překonají pomocí kouzelného šátku.

V obou případech se jedná o typ, kdy se hlavní hrdina v rámci své iniciační cesty setkává s překážkou v podobě Baby Jagy. Ona je však nevyhledává, ba naopak hrdinové přijdou až na práh jejího obydlí dobrovolně sami. Když zjistí, že Baba Jaga s nimi nemá dobré úmysly, snaží se uniknout. Baba se pouští za nimi, v prvním případě v hmoždíři s paličkou v ruce, kterou se popohání a s pometlem, pomocí něhož zametá stopy. Toto je příznačné pro ruské pohádky, což potvrzuje ve svém doslovu¹²⁸ i Vladislav Stanovský, vypravěč a překladatel ruských pohádek. V pohádce druhé na ohnivém štítu, kterým žhne do všech stran. Zde je

¹²⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal a doslov napsal Jan Červenka. Ilustroval Václav Fiala. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. Členská knihovna nakladatelství Svoboda, s. 37–39.

¹²⁶ AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf Lužik. Vybral a uspořádal Karel Dvořák. 1. vyd. Praha : Odeon, 1984. Lidové umění slovesné, s. 91.

¹²⁷ Tamtéž, s. 94–97.

¹²⁸ STANOVSKÝ, Vladislav. *O dvanácti Mikitech. Ruské pohádky*. Ilustroval Michael Romberg. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. Pohádky národů, s. 472.

charakteristická spojitost Baby a ohně, o které jsme se zmiňovali výše. „Své nepřátele pálí ohnivým štítem.“¹²⁹, potvrzuje Šindlářová.

Následující dvě pohádky nám poslouží jako ukázka druhého typu. V pohádce z Veliké Rusi Jaga-Bura¹³⁰ vystupují tři bratři, kteří se vydají do lesa za svým dědem. Starší bratři nechají nejmladšího sourozence u dědy a odcházejí na honbu. Po chvíli se objeví Jaga-Bura v železné stupě a s pístem v ruce. Naláká nejmladšího bratra na zralá jablka a unáší ho do svého sídla. Poprvé i podruhé ho bratři vysvobodí, potřetí už jeho nářek neslyší. Jaga-Bura dítě omyje, vystrojí a posadí do truhly, ráno přikáže své dceři, aby dítě upekla k obědu. Dcera je ovšem mladým hrdinou převezena a sama končí v peci, ten nakonec uhodí pístem do hlavy i Jaga-Buru a utíká domů za svými bratry a rodinou.

V pohádce Baba-Jaga¹³¹ od Karla J. Erbena jsou hlavní hrdinové poněkud atypičtí, jsou jimi kocour, vrabec a brouk. Hlavní námět je velmi podobný jako v předchozí pohádce. Kocour s vrabcem odcházejí do lesa na dříví, brouk zůstává doma a vždy když přichází Baba Jaga, musí být potichu. Ani jednou to nevydrží, avšak do třetice už ho vrabec s kocourem nezachrání. Ve svém příbytku přikáže Baba Jaga nejstarší dceři, aby brouka upekla k obědu. Dcera ovšem neuspěje a stejně tak i její dvě mladší sestry. Všechny samy končí v peci. Na závěr je upečena i samotná Baba Jaga, když předvádí, jak správně ležet na lopatě.

V tomto typu pohádek už Baba Jaga sama vyráží na lov. Warnerová ve svém popisu Baby Jagy zmiňuje, že právě lov je jedna z typických vlastností této postavy.¹³² Hlavní hrdina ji musí odolat, jakmile podlehne, Baba Jaga ho unáší do svého sídla, kde ho plánuje vykrmit a sníst. Zpravidla tento úkol zadá své dceři nebo služce, která selže a Baba to musí vzít do svých rukou. Rovněž tak hlavnímu hrdinovi nikdo na konec nepomůže a finální souboj mezi sebou svádějí pouze hlavní hrdina a Baba Jaga. V obou pohádkách dokonce nejdříve umírají dcery Baby Jagy. Námět obou příběhů je velmi podobný české pohádce, ve které vystupují Jezinky.

¹²⁹ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 56.

¹³⁰ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940. Díla Karla Jaromíra Erbena, s. 110–112.

¹³¹ Tamtéž, s. 309–310.

¹³² WARNEROVÁ, Elizabeth. *Ruské mýty*. Praha : Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-359-6, s. 76.

Ve všech pohádkách má Baba Jaga záporný charakter. Vyznačuje se zdánlivě přívětivou babičkou, má ovšem zastřené úmysly, které hlavní hrdina prohlédne nebo je na ně upozorněn. Baba si nejčastěji nárokuje malé děti, které chce upéci a zde se vyskytuje vždy stejný motiv – hlavní hrdina v peci nikdy neskončí, je to buď sama Ježibaba anebo je to její dcera či syn.

Vnější popis této postavy je též negativní. Baba Jaga spadá do typického černobílého rozdělení postav v pohádkách. Je popisována jako stará, shrbená, špinavá, v roztrhaných šatech, bývá zmíněn skřehotavý hlas, který ovšem mění, když hovoří se svými nezvanými návštěvníky, které chce zlákat. Žije v blízkosti zvířat a jejími domácími mazlíčky jsou ta zvířata, která v pohádkách vnímáme též negativně, jsou jimi hadi, černé kočky, divocí psi, netopýři, pavouci apod. Její obydlí se nachází hluboko v lesích, je jím rozpadlá chatrč, v ruských pohádkách nejčastěji na kuřích nožkách, která opět svým vzezřením nikoho nepřitahuje. Ojedinele se setkáme se zámkem, jako tomu bylo ve vybrané pohádce. Společnost nevyhledává, ale nárokuje si lidi, co se vyskytnou na jejím území. Umí být velmi zákeřná a mstivá.

Všechny pohádky, ve kterých Baby Jagy vystupují, končí dobře, hlavní hrdina vždy vítězí. V tom bychom mohli vidět jistou metaforu, kdy dobro vítězí nad zlem, člověk nad větrem, přírodním živlem. I když lze s Babou komunikovat, nelze se s ní racionálně domluvit, musíme nad ní jediné vyzrát. Vítr, v zastoupení Baby Jagy, rozum nemá.

Rovněž tak se naskýtá myšlenka, zda neumístili lidé Ježibabu hluboko do lesů, aby mohli apelovat na své děti, aby se hlubokým lesům vyhýbaly.

Ježibaba se ve vzduchu pohybuje pomocí několika osobitých věcí, například pro české pohádky je typické koště, pro ruské zmiňovaný hmoždír a pometlo. Podle Warnerové může být chápán hmoždír ve spojitosti s tloukem jako erotický symbol, v dřívějších dobách použití těchto dvou předmětů představovalo v obřadech a rolnických písních sexuální akt.¹³³

Baba Jaga je také spojována s koňmi, které chová ve stájích a kteří jsou velmi rychlí, mnohdy i soptí oheň. Slováci jim říkají Tátoši.¹³⁴ V ruské pohádce Baba Jaga a Zakrslíček vystupuje dokonce jednačtyřicet koní, kteří se objevují o půlnoci, když se zvedá silný vítr.

5.4.3.2 Porovnání lidových pohádek s vybranou autorskou pohádkou

Pro porovnání použijeme autorskou pohádku od Františka Hrubína *Perníková chaloupka*.¹³⁵

¹³³ WARNEROVÁ, Elizabeth. *Ruské mýty*. Praha : Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-359-6, s. 74.

¹³⁴ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 54.

¹³⁵ HRUBÍN, František. *Perníková chaloupka*. Ilustroval A. Dudek. Ostrava : Librex 1997, 12 s.

V pohádce se vydají dvě děti hledat svého otce, který už se sedm dní nevrátil domů. Při svém prvním pokusu za sebou nechávají bílé kamínky, a když padne tma, vrátí se pomocí nich domů. Další den už kamínky zapomenou, a tak pouští malé drobečky, v noci se opět bojí a chtějí se vrátit, jenomže drobky byly sezobány ptáky. Děti jsou samy uprostřed lesa, vystrašené a je tma. Narazí na paseku, kde stojí chalupa celá z perníku. Hladové děti se k ní rozběhnou a mlsají. Zevnitř se několikrát ozve jedovatý hlas, zda je někdo venku, a i když se děti bojí, hlad je silnější, a tak pokračují v krádeži sladkostí. To už to Baba nevydrží, vyběhne z chalupy a pronásleduje prchající děti, těm se podaří v lese Babě uniknout, vrátí se domů a tím příběh končí.

Prvním znakem, který je stejný jako v lidových pohádkách je to, že Baba žije na samotě v lese a daleko od lidí. Sice její vzhled popsán v pohádce není, ale nepříjemný zlý hlas a vystupování v nás zanechává stejný dojem jako v lidových pohádkách, tedy dojem zlé staré báby. Rovněž děti v pomyslném boji nad Babou vítězí a ta už se dále nemstí.

Baba se za dětmi hned vydává, nijak se je nesnaží zmást, což je od lidových pohádek jiné. Taky žije v chalupě s dědkem, který má stejnou povahu jako ona. Chtějí být sami a nerušení. Velmi se naštvou, že jim děti kradly na jejich pozemku.

Jiným motivem je též vzhled chalupy, který je daleko přívětivější. Už se nejedná o starou chalupu na kuřích nohách, nýbrž o dům obalený v cukrovinkách. Může to být ale jistá forma nástrahy, kdy Baba čeká uvnitř, až nějaká oběť sama přijde až k ní. Odlišností je i to, že Baba za dětmi neletí na ohnivém štítu nebo v hmoždíři, nýbrž utíká po svých.

5.5 Jezinky

Označení vychází z dřívějšího Jěženy. Dodnes Jezinky znají Češi, Slováci a Poláci, kteří je nazývali Gorneiedze nebo Jezdyně.¹³⁶

U ostatních národů se postavy s tímto motivem vyskytují pod jiným označením.

5.5.1 Mytologické kořeny

Prameny se o Jezinkách zmiňují jen minimálně. Spíše jsou totiž zaměňovány s Babou Jagou nebo jsou řazeny ke zlým lesním Vílám.

Máchal píše, že staří Slované věřili v bytosti, které měly ženskou tvář, nohy koňské a tělo prasete a nazývaly je Jěžě nebo Jěženy. Tyto bytosti žily v jeskyních a vylupovaly dětem oči.¹³⁷

5.5.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Jezinky můžeme vnímat jako odnož Baby Jagy. Jejich funkce v pohádkách je velmi podobná jako u Ježibaby. Vystupování Jezinek je ale zarputilejší, svou oběť si vyhlídnou a samy se jí svým vtíravým přístupem snaží zlákat. Na rozdíl od Baby Jagy, která žije vždy sama a společnost nijak zvlášť nevyhledává, se Jezinky vyskytují ve skupině.

Společným znakem Jezinkám, Sudičkám a Vílám je to, že vystupují ve třech nebo ve větší skupině. Jejich moc nápadně slábne, jakmile se vyskytnou samy.

5.5.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Jezinky jsou zápornými postavami. Podobně jako Divoženky, Bludičky nebo Baba Jaga se vyskytují v lese a rády ubližují hlavním hrdinům. Jsou ženského pohlaví, ale nevybírají si za oběti jen muže, jako se s tím setkáme třeba u Víl a Rusalek, kdy se zpravidla jedná o mužského hrdinu, se kterým přichází do styku.

Jezinky jsou vytrvalé a neodbytné, nejsou hloupé a je těžké jim odolat.

5.5.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

Ve sbírce Českých pohádek odkrývá pohádka Jezinky¹³⁸ příběh o Šmolíčkově, který vyrůstá s jelenem v chaloupce u lesa. Každý den odchází jelen na pastvu a nechává doma Šmolíčka samotného s příkazem, aby nikomu neotvíral. Ten ale podlehe Jezinkám, které se za jelena

¹³⁶ MÁCHAL, Jan. *Bájeslovi slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 100.

¹³⁷ Tamtéž, s. 100.

¹³⁸ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Národní knihovna, s. 90–98.

vydávají. Šmolíček volá jelena na pomoc, ten ho zaslechne a zachrání. Důrazně mu připomene, aby nikomu cizímu neotvíral. Jezinkám se opět podaří Šmolíčka přelstít, tentokrát už ale jelen neslyší a Jezinky ho drží pod zámek a chtějí ho uvařit. Na poslední chvíli jelen Šmolíčkovo volání zaslechne, zachrání ho a Jezinky už se neukáží.

Pro srovnání uvedeme ještě jeden příklad české pohádky, ve které vystupují Jezinky¹³⁹. Pohádka vypráví o sirotkovi Janečkovi, který sloužil starému pánovi, aby se uživil. Když hospodáři Jezinky vyloupaly oči, Janeček se rozhodl je získat pro něj zpět. Vypravil se na místo, o kterém se vědělo, že se tam Jezinky objevují. Jen co se Jezinky ukázaly, snažily se ho obelstít. Janeček se nedal a postupně každé z nich přikázal, aby hospodáři oči vrátila. Když se tak nestalo anebo nebyly oči pravé, Janeček ji utopil. Až poslední Jezinka si dala říct a pravé oči hospodáři vrátila. Nikdy víc už se ve vesnici neukázala.

Příběhy dokládají, jak houževnaté a podlé Jezinky jsou. Zarputile se snaží svou obět' získat pro sebe. Zevní podobizna je velmi rozporuplná, neboť někdy se zjevují jako krásné Víly, jindy je zevnějšek podobný jako u Baby Jagy, kdy jsou popisovány jako vyzábělé a rozcuchané bytosti.

Stejným motivem obou pohádek zůstává, že hlavní hrdina o Jezinkách ví, je o jejich možné přítomnosti informován předem. Například ve druhé zmiňované pohádce se Janeček snaží získat zpět oči, odolá tedy nástrahám krásných panen s dlouhými nádhernými vlasy, které mu nabízejí dary.

Nápadně opakující se je tu symbolika čísla tři. Jezinky v pohádkách vystupují zásadně ve trojici. Hlavní hrdina je vystaven nebezpečí hned dvakrát nebo třikrát. Vždy situace probíhá podle stejného scénáře, dokud ji hlavní hrdina nepochopí, správně se z ní nepoučí a není schopen ji sám překonat.

5.5.3.2 Porovnání lidových pohádek s vybranou autorskou pohádkou

Blíže si rozebereme pohádku od Boženy Němcové o Smolíčkovi¹⁴⁰. Příběh o Smolíčkovi je v podání Němcové poměrně známý. Smolíček vyrůstá u jelena se zlatými parohy. Pokaždé když jelen odchází na pastvu, přikáže Smolíčkovi, aby nikomu neotvíral. Po nějaké době ale Jeskyňkám otevře a ty ho odnáší pryč, dokud jelen neuslyší Smolíčkovo volání a nezachrání ho. Po druhé už ho ovšem jelen neslyší. Jeskyňky zatím Smolíčka vykrmují a když už je dost

¹³⁹ DOLEŽAL, Augustin. Jar. *Pohádkové perly. Nejkrásnější pohádky české, francouzské a ruské*. Ilustroval Gustave Doré. Praha : L. Šotek, 1948, s. 16–18.

¹⁴⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *O Smolíčkovi*. Praha: Albatros, 1982, 32 s. Korálky.

tlustý, chtějí si ho upéct. Jelen ale zoufalé volání Smolíčka nakonec zaslechne a zachrání ho. Smolíček už nikdy víc Jeskyňkám neotevře.

Námět je dokonce skoro totožný s lidovou pohádkou O šmolíčkově, kterou jsme si analyzovali výše. Zůstává zde stejná metafora pro malé čtenáře, aby neotvírali cizím lidem, že to nemusí vždy dobře dopadnout. Jeskyňky se opět objevují ve skupině a stejně jako v pohádce o sirotkovi Janečkovi jim šlo těžko jejich přání odepřít. Měly líbezné hlasy, pěkně prosily, plakaly. Jejich povaha zde zůstává stejná, jejich charakter se oproti lidovým pohádkám nemění. Stále se setkáváme s urputnými postavami se špatnými úmysly. Stejným rysem je i to, že hlavní hrdina o Jezinkách ví, je upozorněn, že by se mohly objevit a je informován o jejich úmyslech.

Odlišným znakem jsou názvy, místo Šmolíček pouze Smolíček a namísto Jezinek vypráví Němcová o Jeskyňkách, což souvisí s vývojem jazyka a je to logické.

Jak v lidových pohádkách, tak i v podání Boženy Němcové se vyskytuje rytmizace některých částí. Jedná se o situaci, kdy Jeskyňky prosí Smolíčka, aby jim otevřel a pustil je do světnice:

„Smolíčku, pacholíčku,
otevři nám tvou sedničku,
jen dva prstíčky tam strčíme,
jen co se ohřejeme,
hned zas půjdeme.“¹⁴¹

Ve druhém případě naopak volá Smolíček, kterého Jeskyňky už unášejí na Jelena, aby ho přišel zachránit:

„Za doly, za hory,
mé zlaté parohy,
kde se pasou!
Smolíčka,
pacholíčka
Jeskyňky pryč nesou.“¹⁴²

Rytmická zařídka působí o něco úderněji než jinak souvislý text. Čtenář jim věnuje větší pozornost a spolu s nimi se několikrát opakuje celé schéma příběhu.

¹⁴¹ NĚMCOVÁ, Božena. *O Smolíčkovi*. Ilustroval František Skála. Praha: Albatros, 1982, 32 s. Korálky.

¹⁴² Tamtéž, s. 32.

To může souviset s iniciační cestou hlavního hrdiny, v tomto případě Smolíčka, který než pochopí danou situaci a výstražné napomenutí a příkazy, musí se několikrát spálit, aby se ze svých chyb poučil. Situace se přestane opakovat, až když hlavní hrdina schéma pochopí a vydá se jinou cestou.

5.6 Lesní Víly a Divoženky

Poláci je znají pod jménem Dziwożony. Lužičtí Srbové jim říkají Dźiwje žony a představují si je jako bílé paní, které se zjevují v poledne a navečer. V bulharských pověstech je Diva-ta žena pokryta srstí. Slováci znají Zruty, Slovinci pak Divje devojke.¹⁴³

5.6.1 Mytologické kořeny

Duchové a démoni lesů jsou Slovanům dobře známi. Les je svým vlastním ekosystémem, jedinečným místem plným ojedinělých zvířat a rostlin. Dříve s lesem přicházeli do styku obyčejní lidé každý den, chovali k němu úctu a umístili sem různé duchy a demony.

Bůh lesa je ve slovanské mytologii Lešij, který se ukazoval v lidské i zvířecí podobě. Bral na sebe podobu vlka, medvěda, zajíce nebo červeného kohouta.¹⁴⁴

Všechna tato zvířata dodnes v pohádkách vystupují a mají přímou souvislost s lesem. Červený kohout je pak symbolem ohně, v pohádkách znázorňuje hořící les, který ničí.

Hlavní funkce Lešije byla ochrana lesa, střežil jeho rovnováhu.¹⁴⁵ Lidé se ho velmi báli, udržovali si jeho náklonnost dary v podobě chleba se solí nebo ulovených zvířat.¹⁴⁶

Jeho ženským protipólem jsou divé ženy, rovněž žijící v lesích. Máchal píše, že se jedná o nadpřirozené bytosti, které se vyskytují v lesích a na horách v podzemních doupatech. Jedná se o ošklivé tvory s nehezkou tváří, kostnatým tělem a dlouhými hrubými vlasy. Chodily oblečeny do bílé nebo zelené barvy. Milují hudbu a tanec. „Bouře prý povstávaly z jejich divokého plesu“¹⁴⁷. Sváděly lidi, nejčastěji mladé muže, k tanci, ve kterém docházelo až k úmrtí z vyčerpání.¹⁴⁸ Vána se ještě zmiňuje o velkých dlouhých nadrech, která si přehazovaly přes ramena.¹⁴⁹

Podle Kuzmišina měly lesy své strážce a vládce, kteří pečovali o rostliny a stromy, a právě lesní Víly mezi ně patří.¹⁵⁰

¹⁴³ MÁCHAL, Jan. *Bájeslovi slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 97–98.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 88.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 88–91.

¹⁴⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 124.

¹⁴⁷ MÁCHAL, Jan. *Bájeslovi slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9, s. 96.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 91–101.

¹⁴⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 125.

¹⁵⁰ KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016. ISBN 978-80-8100-454-4, s. 270–275.

5.6.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Lesní víly a Divoženky se opět jako Víly, Sudičky nebo Jezinky zjevují ve větších počtech.

Svým charakterem se nejvíce blíží Jezinkám, popřípadě Rusalkám. I když nejsou tak urputně zlé jako Jezinky, jsou mrzuté, otrávené a lidem spíš škodí, než aby jim pomohly.

5.6.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

V pohádkách jsou lesní Víly poměrně záluďnými postavami. Jejich chování nelze předvídat. Většinou má každá nadpřirozená postava svou pevnou funkci, kterou v pohádkách plní, už dopředu víme, jaký očekávat charakter, nikoli tak u lesních Víl.

V pohádkách vystupují zpravidla jako čarokrásné osoby s výjimečným nadáním pro tanec. Ostatní pohádkové postavy umí svým vzezřením zmanipulovat a nemusí se jednat jen o chlapce. Opakujícím se motivem je, že hlavního hrdinu zdrží od práce nebo ho svedou z cesty, tančí s ním, dokud úplně neztratí pojem o čase. Nakonec mu ale pomohou dát vše do pořádku a škodu, kterou způsobily, napraví. Hodným lidem pomáhají nebo jim dokonce darují zlato či peníze. Přesto v pohádkách rodiče své děti varují, aby nechodily hluboko do lesů a lesním Vílám a ženám se vyvarovaly. To může mít opět přenesený význam ze života, kdy se zaprvé rodiče o své děti báli a zadruhé si lidé neuměli dobře vysvětlit přírodní jevy, které se skutečně děly. Domnívali se tedy, že například s větrem přicházejí divé ženy nebo že za vytí, které se z lesa ozývá, může Lešij apod. V pohádkách se dočteme: „Lidé, kteří blízko lesa zůstávali v chalupách, slýchali často hukot a šumot, vytí a štěkání psů jako při štvání. To divé ženy jezdily za starodávna v noci po lesích na hon.“¹⁵¹ Anebo: „Divé ženy rády tancovaly do kola na lukách, a na tom místě, kde tancovaly, vyrostla po nich vysoká tráva.“¹⁵²

Najdeme i příběhy, kdy se s Vílami mládenci ožení, například v chorvatské pohádce Kralovic a Víla¹⁵³ se hlavní hrdina zamiluje do Vílí princezny. Nebo v pohádce Víla¹⁵⁴ ze Slovinska okouzlí Víla prostého panáčka.

¹⁵¹ ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. Národní knihovna, s. 140.

¹⁵² Tamtéž, s. 140.

¹⁵³ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940. Díla Karla Jaromíra Erbena, s. 120–122.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 128–129.

5.7 Sudičky

Tyto bytosti nalezneme pod názvy Rodjenice u Chorvatů a Slovinců, Rožanice u Rusů, Sudnice u Srbů, Slovinci jim říkali Sujenice, Bulhaři Sudženice a český název jsou Sudičky.¹⁵⁵

5.7.1 Mytologické kořeny

Démoni osudu byli celkově na evropském kontinentu velmi rozšířeni a existují o nich zmínky už od starověku.¹⁵⁶

„Slované byli od počátku přesvědčeni, že za osudem stojí určité duchové bytosti, které lze obětmi ovlivnit a osud tak měnit.“¹⁵⁷, zmiňuje Zdeněk Váňa.

V Čechách lidé nechávali Sudičkám chléb se solí a máslem na novém ubrusu, aby si osud naklonili.¹⁵⁸

5.7.2 Souvislost s jinými mytologickými postavami v pohádkách

Sudičky jsou specifickými pohádkovými bytostmi, které vidí do budoucnosti a určují osud. Mají s Jezinkami společné, že se zjevují zpravidla po třech. Ovšem u Sudiček je jedna z nich významnější a její slovo má největší váhu.

5.7.3 Znázornění postavy v pohádkách a její funkce

Sudičky se zjevují do tří dnů po narození dítěte, buď jako krásné sličné panny nebo jako staré báby. Zjevují se ve třech a často má poslední Sudice nejsilnější věštbu, která se vždy vyplní.

V pohádkách se hrdinové snaží s osudem bojovat, pokud se jim věštba Sudiček nezamlouvá. Váňa toto pojmenovává jako živelný optimismus Slovanů, kdy se člověk nesmí slepě poddat svému osudu, ale má se mu vzepřít.¹⁵⁹

¹⁵⁵ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 106.

¹⁵⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 127.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 126.

¹⁵⁸ ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003. ISBN 80-7336-132-9, s. 107.

¹⁵⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-187-6, s. 128.

5.7.3.1 Srovnání vybraných lidových pohádek, ve kterých postava vystupuje

V bulharské lidové pohádce Lesáček a Sudičky¹⁶⁰ se narodí chlapec, Lesáček, uprostřed lesa a matka řekne své dceři, aby šla hledat pomoc. Dcerka narazí na tři Sudičky, které jedna po druhé jí řeknou, co soudí jejímu právě narozenému bratrovi. Všechna tři proroctví končí smrtí, a ještě jí pohrozí, že pokud je bratrovi řekne, sama se promění v kámen. Dceři tedy nezbyde nic jiného než bratra po celý život chránit. Jednou už to nevydrží a řekne bratrovi, co mu bylo souzeno a následně zkamení. Lesáček se vydává na nebezpečnou cestu plnou nástrah, aby svou sestru přivedl zpět. A nejen, že se mu to podaří, ale sám přežije a věštby Sudiček tu naplněny nejsou.

Ne vždy se ale dokáží hrdinové zlým věštbám vymknout. V chorvatské pohádce Sudičky¹⁶¹ je novorozenci souzeno, že se v sedmi letech utopí. Když doroste do toho věku, rodiče ho bedlivě hlídají, přesto se nešťastnou náhodou zadusí v malé kádi s vodou. Anebo v bulharské pohádce Sudičky¹⁶² je nad novorozenou holčičkou vyřčena věštba, že se ve dvaceti letech provdá za pocestného, který se v tu chvíli zdržoval v chalupě. Tomu se ovšem nelíbilo, že by musel dvacet let na dívku čekat, naštvál se a odešel. Přese všechnu snahu si najde nevěstu až za dvacet let a je to právě tato dívka.

5.7.3.2 Porovnání lidových pohádek s vybranou autorskou pohádkou

Pro porovnání si rozebereme autorskou pohádku od Karla J. Erbena *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*¹⁶³. Nad novorozeným dítětem jsou vysloveny tři věštby, a jelikož se králi, který je omylem zaslechl, vůbec nelíbí, dělá vše proto, aby nebyly naplněny. Chce dítě utopit, ale to přežije a dostane jméno Plaváček. Dál se ho snaží král sprovodit ze světa nejrůznějšími úkoly, ale Plaváčka na jeho cestě Sudičky chrání, takže Plaváček nevědomky králi vzdoruje. Nakonec se sobecký král vydává hledat bohatství, které Plaváček nabyt při cestě pro tři zlaté vlasy děda Vševěda a už se nevrátí. Věštby jsou vyplněny a Plaváček dožije spokojeně se svou nevěstou na zámku.

¹⁶⁰ FROLEC, Václav. *Bulharské lidové pohádky*. Přeložila Hana Reinerová. Ilustroval Jan Sládek. 1. vyd. Praha : Odeon, 1970. Lidové umění slovesné, s. 137.

¹⁶¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940. Díla Karla Jaromíra Erbena, s. 130.

¹⁶² Tamtéž, s. 131.

¹⁶³ ERBEN, Karel Jaromír. *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda*. Ilustrovala Věra Krumphanzlová. Praha: Lidové nakladatelství, 1971, 30 s. Pírko ptáka Ohniváka.

Sudičky se opět zjevují po třech, kdy každá z nich vysloví originální proroctví. V pohádce od K. J. Erbena byl Plaváčkův osud zcela naplněn, hlavní hrdina se proti němu nijak nestavěl, poněvadž si ho ani nebyl vědom. To je s lidovými pohádkami podobné, protože ať už se hrdinům věštba zamlouvá anebo ne, ve většině případů je naplněna.

I když byl Plaváčkův osud naplněn, nebylo to jeho přičiněním, o věštbě ani nevěděl. Což je oproti lidovým pohádkám jiné, tam se Sudičky zjeví nad novorozencem za přítomnosti rodičů nebo sourozenců, o věštbě vědí a snaží se osud nějak ovlivnit. V Erbenově podání dohlížely samotné Sudičky, aby byla jejich vyslovená věštba naplněna.

Věštba je tu taky daleko mírnější než v lidových pohádkách, kde většinou alespoň jedna ze Sudiček vysloví novorozencovu smrt.

Závěr

Může se zdát, že v dnešní době existuje mnoho slovanských národů, které mají své vlastní zvyky a hranice, avšak jejich mytologie je velmi podobná, sahá totiž až k samým počátkům historie Slovanů. Dokládají to mnohé nálezy z vykopávek na území Slovanů, a díky těmto pozůstalostem můžeme dnes rekonstruovat slovanské mýty, tradice a zvyklosti.

Slovanské náboženství je polyteistické a hierarchie bohů je obsáhlá, ovšem mezi nadřazenější bohy patří Perun, Svantovít, Radegast, Svarog a Triglav. Mnoho duchů a démonů se váže jen ke konkrétním oblastem nebo ekosystémům, například k lesu, vodě nebo domácnosti. Dále mohou souviset jen s určitým časovým úsekem, jakým je poledne, večer, jaro nebo léto. V neposlední řadě mohou být strážci významné události, například narození, smrti nebo dosažení jistého věku. Lidé byli velmi pověřiví, existovalo mnoho rituálů a bohům se nechávali nejrůznější oběti. Určité svátky a tradice stále dodržujeme. Hnacím motorem mytických představ a domněnek byl především strach z neznámého a nevědomost, který se za staletí přibývajících poznatků, vytratil. A ačkoli už se dnes jedná o mnoho samostatných národů zdánlivě velmi odlišných, prastaré mýty a tradice se liší jen málo. Práce předkládá pohádky, na nichž jsou dokládány pozůstatky slovanského bájesloví. Poslední kapitola teoretické části je věnována přiblížení tohoto literárního žánru.

V praktické části práce jsou podrobněji rozebírány tyto vybrané pohádkové postavy – Vodník, Čert, Rusalky a Víly, Baba Jaga, Jezinky, Divoženky a Sudičky. Na konkrétních pohádkách je doloženo, že tyto postavy mají přímou spojitost se slovanskou mytologií. Mají mnoho společného s prastarými duchy a démony, které Slované uctívali. Jsou zde použita dvě srovnávací hlediska. Nejprve jsou porovnávány nejméně dvě lidové pohádky odlišných slovanských národů a na nich je dokládáno, že se funkce a účel postav neliší. Jejich charakter zůstává napříč národy stejný. Občas se setkáme jen se zanedbatelnými nuancemi v podobě vzhledu nebo místa, kde žijí. V případě druhém jsou tyto pohádky porovnány ještě s pohádkou autorskou. Autorské pohádky jsou mladší a jejich autoři se jistě lidovými pohádkami nechali inspirovat, mají ovšem daleko větší tvůrčí prostor a také ho využívají, což znamená, že v některých pohádkách se již mohou vlastnosti mytických postav lišit. Především se posouvá jejich vystupování k lepšímu, jsou přívětivější a více nakloněni spolupráci a konsensu.

Předložená bakalářská práce se zabývala slovanskou mytologií v dětské literatuře. Práce je rozdělena do pěti kapitol, první čtyři jsou teoretické, závěrečná část je praktická. Práce se opírá o uvedené odborné zdroje a vybrané konkrétní pohádky slovanských národů.

Na základě výše zmíněných poznatků mohu tvrdit, že cíle bakalářské práce, formulovány v úvodní části, byly splněny.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- 1) AFANASJEV, Alexandr Nikolajevič. *Ruské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf Lužík. Vybral a uspořádal Karel Dvořák. 1 vyd. Praha : Odeon, 1984, 601 s. Lidové umění slovesné.
- 2) ČAPEK, Karel a ČAPEK, Josef. *Devatero pohádek: a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek*. Ilustroval Josef Čapek. 13. vydání. Praha: Albatros, 2018, 251 s. ISBN 978-80-00-04960-1.
- 3) DOBŠINSKÝ, Pavol. *Slovenské pohádky*. Přeložil Josef Spilka. Vybral Eugen Pauliny. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, 576 s. Lidové umění slovesné. Řada A.
- 4) DOLEŽAL, Augustin. Jar. *Pohádkové perly. Nejkrásnější pohádky české, francouzské a ruské*. Ilustroval Gustave Doré. Praha : L. Šotek, 1948, 138 s.
- 5) ERBEN, Karel Jaromír. *Pohádky slovanských Luhů*. Ilustrovala Divica Landrová. Vybral a upravil Vítězslav Šmejc. 1. vyd. Brno : Komenium, 1948, 130 s.
- 6) ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal Jiří Horák. Praha : Melantrich, 1940, 387 s. Díla Karla Jaromíra Erbena.
- 7) ERBEN, Karel Jaromír. *Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda*. Ilustrovala Věra Krumphanzlová. Praha: Lidové nakladatelství, 1971, 30 s. Pírko ptáka Ohniváka.
- 8) ERBEN, Karel Jaromír. *Slovanské pohádky*. Uspořádal a doslov napsal Jan Červenka. Ilustroval Václav Fiala. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974, 260 s. Členská knihovna nakladatelství Svoboda.
- 9) ERBEN, Karel Jaromír. *České pohádky*. Doslov napsal Rudolf Lužík 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, 169 s. Národní knihovna.
- 10) ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Brno: Glos, 2008, 161 s. ISBN 978-80-254-3788-9.
- 11) FORMÁNKOVÁ, Věra a SERVÍTOVÁ, Jarmila. *O zlaté rybce a jiné slovanské pohádky*. Ilustroval Karel Franta. Uspořádal a doslov napsal Jan Červenka. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984, 330 s. Členská knihovna.
- 12) FROLEC, Václav. *Bulharské lidové pohádky*. Přeložila Hana Reinerová. Ilustroval Jan Sládek. 1. vyd. Praha : Odeon, 1970, 321 s. Lidové umění slovesné.

- 13) HRUBÍN, František. *Perníková chaloupka*. Ilustroval A. Dudek. Ostrava : Librex 1997, 12 s.
- 14) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Pohádky*. Přeložil Dušan Karpatský. Ilustroval Miloslav Troup. 2. vyd. Praha : Odeon, 1989, 263 s.
- 15) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Srbské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf Lužík. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, 441 s. Klasické sbírky světového folkloru.
- 16) NĚMCOVÁ, Božena. *O Smolíčkovi*. Ilustroval František Skála. Praha: Albatros, 1982, 32 s. Korálky.
- 17) SIROVÁTKA, Oldřich. *Zlatý cop*. Ilustrovala Zdeňka Táborská. 2. vyd. Praha : Albatros, 1996, 234 s. ISBN 80-00-00010-5.
- 18) STANOVSKÝ, Vladislav. *O dvanácti Mikitech. Ruské pohádky*. Ilustroval Michael Romberg. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství dětské knihy, 1959, 472 s. Pohádky národů.

Sekundární literatura

- 19) CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny. Archetyp hrdiny v proměnách věků*. Přeložila Hana Loupová. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, 339 s. ISBN 80-7178-354-4.
- 20) ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006, 176 s. ISBN 80-7367-095-X.
- 21) KUZMIŠÍN, Peter Weleslaw. *Bohové starých Slovanů*. Ilustrovala Viera Šinalová. 1. vyd. Bratislava : Eugenika, 2016, 293 s. ISBN 978-80-8100-454-4.
- 22) MÁCHAL, Jan. *Bájeslovi slovanské*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1995, 215 s. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9.
- 23) MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
- 24) ŠINDLÁŘOVÁ, Irena a RŮŽIČKA, Josef. *Mýty a báje starých Slovanů*. 1. vyd. Olomouc : Fontána, 2003, 130 s. ISBN 80-7336-132-9.
- 25) VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. Ilustrovaly Jana Stesklá a Jana Škvainová. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990, 280 s. ISBN 80-7038-187-6.

26) WARNEROVÁ, Elizabeth. *Ruské mýty*. Praha : Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-359-6.

Internetové zdroje

27) NĚMCOVÁ, Božena. *Čertův švagr* [online]. V MKP 1. vyd. Praha : Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2018-11-28]. Dostupné z www: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/77/01/certuv_svagr.pdf>.